

ANTONI MIRONOWICZ* – BIAŁYSTOK

O POCZĄTKACH ŻYROWICKIEGO SANKTUARIUM

THE ORIGINS OF THE ZHYROVICHY MONASTERY

Abstract

Zhyrovichi Temple, the largest shrine in Belarus, has been the subject of numerous publications and studies. The Zhyrovichi cult centre was known as early as the end of the 15th century, in the Grand Duchy of Lithuania. Believers of various faiths (Orthodox, later Uniates, Roman Catholics and even Protestants) flocked to the miraculous icon of the Mother of God. Seeking help and consolation, rulers, princes, magnates, nobles, clergy, townspeople and peasants were drawn to the Zhyrovichy Orthodox Church and Monastery. The icon of the Mother of God was venerated in the same way during the period of the centre's state affiliation with the Grand Duchy of Lithuania, the Republic of Poland, Russia, the Second Republic of Poland and Belarus. This unique place, chosen by the Blessed Virgin Mary, has remained deeply rooted in the religious consciousness of many nations, but especially among Belarusians. The article presents the oldest accounts of the apparition of Our Lady of Zhyrovichi; it also discusses how the event was depicted in different periods. The author has made a critical presentation of known and unknown sources for the history of the Zhyrovichi shrine. In the next part of the article, he focused on the issue of the affiliation of Zhyrovichi with Aleksander Sołtan in 1470 and the possibility of Mary's apparition in his presence that year. This part of the study polemicalizes with previous findings and provides the most reliable description of the events surrounding the apparition of the Blessed Virgin Mary in the Zhyrovichi Picture and the establishment of the monastery.

Keywords: Zhyrovichi monastery; icon of Our Lady of Zhyrovichi; Grand Duchy of Lithuania; Aleksander Sołtan; Zhyrovichi

Translated by Marek Robak-Sobolewski

* Antoni Mironowicz – prof. historii, Katedra Teologii Prawosławnej, Uniwersytet w Białymstoku
e-mail: amir@uwb.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0001-5317-8695>

Najstarsze relacje o objawieniu Matki Bożej Żyrowickiej

Жыровіце – największy obecnie ośrodek kultu na ziemiach białoruskich był tematem licznych publikacji¹. W ostatnich latach powstało kilka opracowań mono-

¹ Иоанникий (Галятковский), иеромонах, *Небо новое, з новыми звездами сотворенное, тоест Препоблагословенная Дева Мариа Богородица з чудами Своими*, Львов 1665; Иоанникий (Галятковский), *Новое небо с новыми звездами, или Повествование о чудесах Богородицы, почерпнутое из достоверных преданий и древних летописей игуменом Иоанникием Галятковским, и напечатанное 1677 года в Чернигове на польско-русском языке: С присовокуплением сказаний о чудотворных иконах Богоматери Тихвинской, Владимирской, Одигитрии и прочих, также о положении ризы Богородицы во Влахернской церкви*, пер. А. Плохово, Москва 1850; Николай (Редутто), архим., *О Жировицкой чудотворной иконе Божией Матери и о Жировицкой обители*, „Литовские Епархиальные Ведомости” (dalej: ЛЕВ), (1863) № 3, s. 83-100; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, Вильна 1867; *Ostatnie Stebelskiego prase*, wyd. i opr. W. Serebyński, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. 1, seria „Scriptores Regum Polonicarum”, t. IV, Kraków 1874; Е.М. Орловский, *Жировицы: (Краткое историческое описание)*, „Виленский календарь на 1894 г.”, Вильна 1893, s. 217-230; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, 2-е изд., доп., Вильна 1897; Л. Паевский, *Древнее сказание о Жировицах и чудотворном образе Жировицкой Богоматери*, Гродна 1897, изд. П. Гомель 1994; Н. Диковский, протоиерей, *Коронование Жировицкой чудотворной иконы Богоматери (1730 г.)*, Гродно 1902; *Жировицкая икона Божией Матери*, ЛЕВ, (1903) № 36-37, s. 286-288; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, Гродна 1907; П. Жукович, *Гистория або повесть людей розных, веры годных, о образе чудотворном пренасветейшого Девы Марии Жировицком в повете Слонимском*, „Известия Отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук”, т. XVII, кн. 2, Санкт-Петербург 1912, s. 245-249; П. Жукович, *Неизданное русское сказание о Жировицкой иконе Божией Матери (в связи с историей русского дворянского рода Солтанов Жировицких)*, „Известия отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук”, XVII (1912) кн. 2, s. 175-245; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, 2-е изд., доп. Вильна 1915; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, Супрасль 1919; W. Charkiewicz, *Żyrowice – łask krynice*, Słomin 1930; П. Войтович, протоиерей, *Жировицкая святыня (К 500-летию основания Жировицкого монастыря и обретения Жировицкой иконы Божией Матери)*, „Журнал Московской Патриархии”, 1970, № 9, s. 28-37; А.А. Асіпчык, *Жыровічы: гістарычны нарыс*, Кліўленд 1980; І. Крамко, А. Мальдзіс, *Невядомы помнік старабеларускай пісьменнасці*, „Беларуская лінгвістыка”, (1983) № 23, s. 49-54; № 24, s. 55-61; *Жировицкая святыня (По материалам митрополита Антония Мельникова)*, „Вестник Белорусского Экзархата”, (1990) № 3, s. 33-37; A. Mironowicz, *Jozafat Dubieniecki. Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, „Rocznik Teologiczny”, XXXIII (1991) z. 1, s. 195-215; В. Пуцко, *Жыровіцкая ікона Божае Маці*, Кліўленд 1993; *Жировицкий Свято-Успенский монастырь*, Москва 1999; В.В. Попов, *Явление чудотворной иконы Божией Матери «Жировицкая» по письменным источникам XVI-XVIII вв.*, „Минские Епархиальные Ведомости”, (2004) № 1, s. 59-62; А. Кудин, *Систематическо-библиографическое описание историко-архивного фонда Свято-Успенского Жировицкого монастыря. Дипломная работа*, Жировичи 2005; Г. Соколов, А.А. Ярошевич, *Жировицкий (Жировичский) в честь Успения Пресвятой Богородицы ставропигиальный мужской монастырь*, „Православная энциклопедия”, т. XIX, Москва 2008, s. 263-271; Агафопод (Есоян), инок, *Документы Свято-Успенского Жировицкого мужского монастыря в фондах Литовского государственного исторического архива (кон. XVI в. – 40-е гг. XX в.)*,

graficznych poświęconych monasterowi i kultowi ikony Matki Bożej Żyrowickiej², ale żadne z nich nie dało odpowiedzi w sprawie daty powstania sanktuarium. Pomimo licznych źródeł rękopiśmiennych³ i drukowanych⁴ nie mamy przekonujących informacji, w jakich okolicznościach i kiedy nastąpiło objawienie się Matki Bożej koło Słonima. W tej sytuacji celem niniejszego opracowania jest próba ustalenia tych faktów.

Жировичи 2011; Н.А. Морозова, *Библиотека Жировичского монастыря: история книжного собрания*, w: *Славянская письменность Великого княжества Литовского: характерные черты и специфические особенности*, Вильнюс 2014, s. 169-204; таж, *Предварительный список рукописей, принадлежавших библиотеке Жировичского монастыря*, w: *Славянская письменность Великого княжества Литовского: характерные черты и специфические особенности*, Вильнюс 2014, s. 205-224; П. Бубнов, *История изучения прошлого Свято-Успенского Жировичского монастыря*, „ХРОНОС: церковно-исторический альманах”, (2018) № 6, s. 73-97.

² *История Жировичского Свято-Успенского монастыря по письменным источникам, преданиям и свидетельствам современников*, сост. игуменья Гавриила (Глухова), Москва 2004; П. Бубнов, *Датировка явлений Жировичской иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв.*, w: *Христианство как интегрирующий фактор мировой культуры: сборник докладов XXIV международных Кирилло-Мефодиевских чтений*, Минск 2019, s. 157-165; tenże, *Милости источник: Жировичская чудотворная икона Божией Матери и Жировичская Успенская обитель в 1470-1618 гг.*, Минск 2020; *Жыровічы: пад святым пакровам: энцыклапедыя, рэдкал.* В.У. Ваніна, Мінск 2020.

³ *Collectanea Historica o klasztorze Żyrowickim z spraw, y Relacij Ludzi wiadomych starych (...) not[o] wane przez X Antoniego Żawalzkiego Superyora Zyrowickiego (1713)*, Санкт-Петербургский институт истории Российской академии наук, Санкт-Петербург (dalej: Архив СПб ИИ РАН), ф. 52, оп. 1, ед. хр. 164; *Главная церковная и ризничная опись Жировичского Успенского второклассного монастыря*, Российский государственный исторический архив, Санкт-Петербург, ф. 834, оп. 3, ед. хр. 2745.

⁴ T. Borowik, *Historia abo powieść zgodliwa przez pewne podanie ludzi wiary godnych, o obrazie Przczystej Panny Mariej Żyrowickim cudotworem w powiecie słonimskim, i o rozmaitych cudach (...) pilnie zebrana i (...) to drugi raz w druk podana*, Wilno 1622, 1628 (przedruk: П. Жукович, *Гистория або повесть людей розных, веры годных, о образе чудовном пренасветейшое Девы Марии Жировицком в повете Слонимском*, „Известия Отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук”, XVII (1912) кн. 2. s. 175-249; I. Крамко, А. Мальдзіс, *Невядомы помнік старабеларускай пісьменнасці, „Беларуская лінгвістыка”*, (1983) № 23, s. 49-54; № 24, s. 55-61; J. Dubieniecki, *Historia o obrazie Przczystej Panny Mariej cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim, miejscami objaśniona z cudami, które przy tymże obrazie w roku 1651 i w roku 1652 Bóg Wszechmogący okazał, przez o. Iosaphata Dubienieckiego Zakonu Ś. Bazylego W. ordynaria, kaznodzieję i poenitenta żyrowickiego, w druku podana w Wilnie w drukarni OO. Bazylianów unitów*, Wilno 1653; Иоанникий (Галятковский), *Небо Новое, з новыми звездами сотворенное*, Львов 1665, л. 1046-129a; J. Drews, *Methodus peregrinationis menstruae Marianae ad imagines Deiparae Virginis*, Vilnae [1684]; I. Nardi, *Relacja historyczna o zjawieniu obrazu Najsw. Panny Zyrowickiej pod rządem Bened. Urlewicza*, Supraśl 1728; I. Kulczyński, *Il diaspro prodigioso di tre colori ovvero Narrazione istorica della tre immagini miracolose della Beata Vergine Maria la prima in Zyrowice in Lituania, la secondo in Pascolo di Roma e la terza copia della seconda parimente in Zyrowice detta da; quei popoli Romana, Romae* 1732.

Podstawowe źródła związane z dziejami żyrowickiego sanktuarium powstały dopiero w XVII i XVIII stuleciu. Jednym z najcenniejszych była spisana w 1653 roku przez bazylianina Jozafata Dubienieckiego⁵ historia sanktuarium *Obraz Czudotworny Preświjatoj Bogorodici w Żyrowicach*⁶. Praca sporządzona została na podstawie przechowywanych w monasterze, zanotowanych relacji nieżyjących zakonników żyrowickich, a także na bazie rękopisu *Historia albo powiest*, przedstawiającego podstawowe informacje o powstaniu klasztoru i początkach kultu ikony Matki Bożej Żyrowickiej⁷. *Historia albo powiest* była fragmentem rękopiśmiennego zbioru pochodzącego z początku XVII wieku⁸, zredagowanego na nowo w monasterze żyrowickim w 1622 roku przez zakonnika tego zgromadzenia Teodozego Borowika⁹. W zakończeniu mnich żyrowicki poinformował o źródłach, które stały się podstawą do napisania tego dzieła:

⁵ Jozafat Dubieniecki – przełożony monasteru żyrowickiego (1652-1654) i połockiego (1654-1661).

⁶ Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 38, л. 1-11об. Druk źródła: A. Mironowicz, *Jozafat Dubieniecki. Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, XXXIV (1994) nr 1-2, s. 213-232.

⁷ *Гистория або повесть людей розных, веры годных, о образе чудовном пренасветейшее Девы Марии Жировицком в повете Слонимском, во всем згодливая, коротко выписаная и з немалою працою и старанем собраная през многогрешного отца Феодосия, З.Н.С.О.В.*, Библиотека Российской академии наук (dalej: БАН), Санкт-Петербург, собр. П. Доброхотова, № 38, л. 15-21; В.І. Ульяновський, *Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова*, Київ 1992, s. 100.

⁸ Zbiór wchodził w skład utworów polemicznych znajdujących się w bibliotece żyrowickiej, z których najbardziej znany był powstały w 1546 roku w Supraślu *Списания против латинян*; БАН, Санкт-Петербург, собр. П. Доброхотова, № 16, л. 1-211; Ульяновський (уклад.), *Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова*, s. 66. Inny utwór polemiczny, nieznaney redakcji, *Списание против лютров*, powstały w Supraślu (1570), był wymierzony w zwolenników reformacji. Jego kopistą był tamtejszy *священноинок* (zakonnik ze święceniami kapłańskimi) supraski Eustachy. Druk utworu por. „Русская историческая библиотека”, т. XIX, *Памятники полемической литературы в Западной Руси*, кн. III, Санкт-Петербург 1903, s. 47-182. Mnich Eustachy przywiózł do monasteru pergaminową *Еwangelię* z XIII wieku i przechowywał ją w swej celi, kiedy był jeszcze archidiakonem. Zapis tekstów Grzegorza (Grigentiosa) znajduje się w supraskim zbiorze Eustachiusza 1578-1580. Por. А. Попов, *Обличительные списания против жидов и латинян (По рукописи имп. Публичной библиотеки 1580 г.)*, „Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских”, (1879) кн. I, s. 1-41. Utwór zawierający fragmenty posłań o. Artemiusza doczekał się drugiej redakcji na początku XVII wieku: A. Mironowicz, *Zwiazki literackie Kijowa z monasterem supraskim w XVI wieku*, „Slavia Orientalis”, XXXVIII (1989) z. 3-4, s. 541-542; tenże, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998, s. 16; tenże, *Literatura bizantyjska w Kościele prawosławnym na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI wieku*, „Търновска Книжовна Школа”, IX (2011) s. 692-704; tenże, *Literatura bizantyjska w Kościele prawosławnym na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI wieku*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, (2009) nr 31, s. 146. Zapisy Eustachego na kartach tegoż rękopisu por. И.Ю. Бубнов, О.П. Лихачева, В.Ф. Покровская, *Пергаменные рукописи библиотеки Академии наук СССР*, Ленинград 1976, s. 26; Л.Л. Щавиская, Ю.А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV-XIX вв.*, Минск 2003, s. 71.

⁹ Teodozy Borowik – ihumen monasteru Trójcy Świętej w Wilnie (1620-1622), mnich żyrowicki (1622-1627), kaznodzieja w monasterze Świętego Ducha w Mińsku (1648-1652), przełożony

Feodosi, jeromonach zakonu swjatogo Wasilija, soznawaju tym pisanem ruki mojej własnoje żem właśnie tak ot mnogich ljudej o tom obrazie swjatom słyszał jako sie tut historija pisana. Ja Isidor Iwanowicz, swieszczennik Iłusz-niewski, buduczi proszony ot czesnego otca Andreja Ofanasowicza Begunowskiego, kotory prez starost swoju wielikuju nie moguczi swojej rukoj podpisat, pri pamiet i jednak jeszcze buduczi, wyznawał pred mnoju i pred czesnym otcem Feodosiem, ijeromonachom zakonu swjatogo Wasilija, kotory jego o wsiem wypytywał, że wsio tak właśnie było jako się tut historija o obrazie żyrowickom Prieczestoj Bogorodzicy wypisana. Dla czogo to wsie i ja zoznawaju piszuczi rukoj mojej własnoju roku 1622, miesieca janwara, 18 dnia. Ja Warfołomiej Polikarpowicz pred tym buduczi swieszczennikom żyrowickim lit 50, a tiepier ot prodkow moich słyszał o obrazi swietom żyrowickom jako sja tut historia pisana¹⁰.

Powstanie rękopisu *Historia albo powiest* nastąpiło na prośbę nowego właściciela dóbr żyrowickich Iwana Mielezki, kasztelana smoleńskiego (1615-1622). Ktitor po przyjęciu unii w 1613 roku pragnął poznać okoliczności objawienia się Matki Bożej przekazywane przez tradycję ustną. Dziejami monasteru i sanktuarium był zainteresowany jego dobroczyńca, marszałek Wielkiego Księstwa Litewskiego Lew Sapieha.

Po ukazaniu się pracy T. Borowika powstał jeszcze inny krótki opis historii objawienia Matki Bożej Żyrowickiej wraz z wykazem cudów dokonujących się za Jej przyczyną. Informacje zostały zamieszczone w rękopisie *O cudach, które się wszechmocnością Bożą przy obrazie przeczystej dziewicy w Żyrowicach po dziś dzień dzieją*, sporządzonym przed 1634 rokiem przez anonimowego zakonnika¹¹.

Szczegółowa analiza wszystkich powyższych tekstów nasuwa spostrzeżenie, że opracowanie *Historia albo powiest* oraz rękopis *O cudach, które się wszechmocnością Bożą przy obrazie przeczystej dziewicy w Żyrowicach po dziś dzień dzieją* były podstawą pracy *Obraz Czudotworny Preświjatoj Bogorodici w Żyrowicach*¹². Autor *Obrazu* J. Dubieniecki uzupełnił dzieje sanktuarium żyrowickiego

monasteru żyrowickiego (1650-1652). J. Skruteń, *Borowik Teodozy*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. II, Kraków 1936, s. 344; *Жыровічы: пад святым пакровам: энцыклапедыя*, s. 19.

¹⁰ Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 38, л. 110б.

¹¹ *Сказания о чудесах Жировичской Божьей Матери (O cudach, które się wszechmocnością Bożą przy obrazie przeczystej dziewicy w Żyrowicach po dziś dzień dzieją)*, Львовская национальная научная библиотека НАН Украины им. В. Стефаника (dalej: ЛННБС), Львов, МВ 393, л. 1-182. Пор. А. Суша, *Лёс культурнай спадчыны грэка-каталіцкай царквы ў Беларусі: новыя знаходкі ў львоўскіх зборах*, „Здабыткі: дакументальныя помнікі на Беларусі”, вып. 11 (2009), s. 92. Fragment XVIII-wiecznej kopii księgi zaytułowanej *O cudach, które się wrzechmocnością Bożą przy obrazie przeczystej diewicy w Żyrowicach po dziś dzień dzieją* znajduje się w Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 166, л. 1-5.

¹² *Historia o cudownym obrazie Przenajświętszej Panny Marijej Żyrowickim*. Spisana przez o. J. Dubienieckiego historia obrazu Matki Boskiej Żyrowickiej składa się z siedmiu rozdziałów: *Opisanie miejsca samych Żyrowic, Od kogo ten obraz, jakim sposobem i kiedy jest znaleziony, Czemu w tej puszczy a nie na innym miejscu cerkiew jest zbudowana, O pogorzeniu cerkwi i o niki-nięciu z niej tego obrazu świętego, O kamieniu, Cuda przy kamieniu, Opisanie obrazu jaki jest i co ma w sobie*. W rękopisie znajdują się informacje m.in. o podskarbin nadwornym litewskim Aleksandrze Aleksandrowiczu Sołtanie i marszałku nadwornym litewskim Iwanie Aleksandrowiczu

o wydarzenia po 1622 roku i zamieścił znane mu opisy cudów mających miejsce przed cudowną ikoną w latach 1622-1653. Jego trzykartkowe opracowanie pod nieco zmienionym tytułem bazylianie wileńscy wydali drukiem w 1653 roku¹³. Nastąpiło to po kilku ważnych wydarzeniach: po pobycie w 1651 roku na terenie klasztoru króla Jana Kazimierza, po nadaniu przez monarchę 21 czerwca 1652 roku monasterowi specjalnego przywileju oraz po wzroście liczby objawień i uzdrowień przed cudowną ikoną. Opracowanie historii ośrodka kultu w okresie jego wzrastającej popularności stało się koniecznością. Względy te powodują, że owe najstarsze znane opracowania należy traktować jako źródła uzupełniające z uwagi na okoliczności ich powstawania i niedające podstawy do wyjaśnienia okoliczności pierwszego objawienia Matki Bożej i podania daty założenia monasteru.

Opisanie zdarzeń przed ikoną Matki Bożej w Żyrowicach w manuskrypcie *O cudach, które się wszechmocnością Bożą przy obrazie przeczystej dziewicy w Żyrowicach po dziś dzień dzieją*¹⁴ było kontynuowane w kolejnych latach. W końcu XVII wieku powstała część druga¹⁵, a w XVIII wieku trzecia, podająca informacje o wydarzeniach z końca XVII i XVIII stulecia¹⁶. Rękopisy te znajdowały się w połowie XIX wieku w bibliotece monasteru żyrowickiego¹⁷ i dopiero w 1920 roku

Sołtanie, sprowadzeniu przez kasztelana smoleńskiego Iwana Mieleškę i jego żonę Annę Fursową bazylianów do Żyrowic, uposażeniu klasztoru przez Lwa Sapiechę, o Jozafacie Kunciewicz. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 270, л. 1-5об.

¹³ J. Dubieniecki, *Historia o obrazie Przeczystej Panny Mariey cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim, miejscami objaśniona z cudami, które przy tymże obrazie w roku 1651 i w roku 1652 Bóg Wszechmogący okazał, przez o. Iosaphata Dubienieckiego Zakonu Ś. Bazylego W. ordynaria, kaznodzieję i poenitenta żyrowickiego, w druku podana w Wilnie w drukarni OO. Bazylianów unitów*, Wilno 1653. Opracowanie *Obraz Czudotworny Preswijatoj Bogorodici w Żyrowicach* stanowi cenny zabytek literatury tego okresu. Napisany został w sposób żywy i obrazowy z wykorzystaniem cytatów z Pisma Świętego. Dzieło mnicha żyrowickiego można zaliczyć do polemicznego opracowania historycznego mającego na celu ukazanie ciągłości aktualnego charakteru ośrodka, przynależnego wówczas do unitów. Utwór został napisany w tradycyjnym dla tego okresu języku i tradycyjną pisownią. Por. Mironowicz, *Jozafat Dubieniecki. Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, s. 206.

¹⁴ *Название Сказания о чудесах Жировичской Божьей Матери (O cudach, krora się urzechomocnością Bożą przy obrazie przeczystej dziewicy w Żyrowicach po dziś dzień dzieją)*, ЛННБС, Львов, МВ 393, л. 1-182. Por. А. Суша, *Лёс культурнай спадчыны грэка-каталіцкай царквы ў Беларусі: новыя знаходкі ў львоўскіх зборах*, s. 92. Opis cudów został sporządzony do 1634 roku.

¹⁵ *Сказания о чудесах Жировичской Божьей Матери (O cudach, które się wszechmocnością Bożą przy obrazie przeczystej dziewicy w Żyrowicach po dziś dzień dzieją)*, ЛННБС, Львов, МВ 261, л. 1-571. Por. Суша, *Лёс культурнай спадчыны грэка-каталіцкай царквы ў Беларусі: новыя знаходкі ў львоўскіх зборах*, s. 93-94. Początkowy fragment kopii tej części księgi cudów znajduje się w Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 166, л. 1-5.

¹⁶ *Сказания о чудесах Жировичской Божьей Матери (O cudach, które się wszechmocnością Bożą przy obrazie przeczystej dziewicy w Żyrowicach po dziś dzień dzieją)*, ЛННБС, Львов, МВ 394, л. 1-181. Por. Суша, *Лёс культурнай спадчыны грэка-каталіцкай царквы ў Беларусі: новыя знаходкі ў львоўскіх зборах*, s. 92.

¹⁷ *Чудеса Пресвятой Богородицы Жировицкой в четырех отдельных книгах от 1536 г. до 1713 года, Донесение инспектора А. Кандидова, учителя Василия Белинского, библиотекаря*

trafiły do Lwowa¹⁸. Kolejny opis cudów dokonujących się przez cudowną ikoną Matki Bożej w Żyrowicach został sporządzony na początku XIX wieku. Jego kopia *Чудеса Пресвятой Богородицы Жировицкой* została wykonana w czterech księgach. Jedna z nich znajduje się obecnie w Archiwum Sankt-Petersburskiego Oddziału Instytutu Historii Rosyjskiej Akademii Nauk¹⁹.

Źródła o początkach sanktuarium żyrowickiego

Początki żyrowickiego sanktuarium wiążą się ściśle z objawieniem się Matki Bożej w dobrach zwanych Żyrowice nad rzeką Szczarą. Badacze dziejów owego ośrodka kultu nie podają dokładnej daty tego wydarzenia. W źródłach, głównie XVII- i XVIII-wiecznych, wskazane są różne lata: 1470, 1473, 1480, 1549, 1576. Wydaje się, że trzy najstarsze daty należy odrzucić, albowiem dobra Żyrowice na mocy przywileju króla Aleksandra Jagiellończyka (1447-1492) przeszły we władanie syna podskarbiego ziemskiego (1443-1454) Aleksandra Jurewicza Sołtana – marszałka hospodarskiego Aleksandra Aleksandrowicza Sołtana (1430-1495) dopiero 20 marca 1493 roku. Uwzględniając powyższy fakt, badacz rodu Sołtanów ks. Ignacy Stebelski datował na rok 1494 postawienie pierwszej cerkwi w Żyrowicach. Fundacji miał dokonać podskarbi ziemski Aleksander Sołtan²⁰. O tej cerkwi znajdujemy informację w kopii dokumentu z 1516 roku wpisanego do ksiąg Metryki Litewskiej, gdzie wspomina się o skardze A. Aleksandrowicza Sołtana na żonę swojego opiekuna Jana Litawora Chreptowicza, Jadwigę²¹. Wśród zajętych przez Jadwigę Chreptowiczową cenności były elementy wyposażenia cerkwi żyrowickiej. Fakt ten pozwolił niektórym badaczom na przeniesienie daty objawienia Matki Bożej na rok 1514²². Objawienie datowane na 1470 rok kwestionowano już w XIX stuleciu, ale nie uwzględniano przy tym rękopisów o cudach związanych z ikoną opisanymi w XVII-XVIII wieku. Najstarsze znane opracowanie z 1622 roku T. Borowika *Historia albo powiest*, które opierało się na jeszcze starszych rękopisach i tradycji ustnej, jednoznacznie wskazuje, że wydarzenie to nastąpiło za A. Sołtana, syna A. Jurewicza Sołtana²³.

Przekazywana z pokolenia na pokolenie legenda głosiła, że w lesie należącym do prawosławnego marszałka litewskiego A. Sołtana wśród gałęzi gruszy paste-

семинарии Павла Доброхотова, 1845 г., № 1134, Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, F 41-41, k. 11v.

¹⁸ Obecnie księgi cudów znajdują się w Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. W. Stefanyka we Lwowie. Ульяновський (уклад.), *Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова*, s. 24-41; Морозова, *Библиотека Жировичского монастыря: история книжного собрания*, s. 185.

¹⁹ Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 165, л. 1-7; Ульяновський (уклад.), *Колекція та архів єпископа Павла Доброхотова*, s. 179.

²⁰ *Ostatnie Stebelskiego prace*, s. 282.

²¹ *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею* (dalej: A3P), т. III, [1544-1587], Санкт-Петербург 1848, s. 252; H. Lulewicz, *Sołtan Aleksander*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XL/3, z. 166, s. 348.

²² Mironowicz, *Józefat Dubieniecki. Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, s. 197.

²³ БАН, Санкт-Петербург, собр. П. Доброхотова, № 38, л. 15.

rze ujrzeli niezwykle jasne światło. Pochodziło ono od niewielkiej ikony Matki Bożej, wyrzeźbionej w kamieniu²⁴. Młodzieńcy zdjęli ikonę z drzewa i odnieśli A. Sołtanowi, który zamknął ją w szkatułce. Gdy następnego dnia chciał pokazać ją przybyłym gościom, nie znalazł jej w szkatułce. Wkrótce ci sami pasterze ponownie znaleźli tę ikonę na tej samej gruszy i ponownie odnieśli ją A. Sołtanowi, który potraktował ją tym razem z należnym szacunkiem, a na miejscu jej odnalezienia postanowił zbudować cerkiew ku czci Bogarodzicy. Około 1520 roku cerkiew spłonęła. Przypuszczano, że ogień strawił również ikonę, lecz pewnego razu dzieci ujrzały stojącą na kamieniu „pannę niezwyklej urody”, trzymającą w dłoniach zaginioną ikonę. Na tym miejscu zbudowano murowaną cerkiew Zaśnięcia Matki Bożej, która stała się centralną świątynią powstałego wówczas monasteru żyrowickiego²⁵. Przed ikoną zaś dokonywały się liczne cuda. Według tradycji cerkiewnej objawienie miało miejsce w 1470 roku i było związane z osobą A. Sołtana²⁶.

Według opisanych przez T. Borowika najstarszych przekazów o objawieniu się Matki Bożej w Żyrowicach A. Sołtan

(...) в часе коротким казал розрубивать оную пушу, а потом церковь спанялую будовать, которая кгда dokonчоная была, уберами ее вшелякими надал и тот образ чудовный, в серебро оправивши, в ней поставил и немало презвитеров ховал для одправованя порадного и уставичного набоженства (...) тая помененая церковь **в колкодесят лет по збудованню** от свечи, с припадку недобре загашоное, вся немал в попел се обернула²⁷.

W kolejnych fragmentach rękopisu ukazane zostało drugie objawienie Matki Bożej na kamieniu. Jego autor opisał budowę niewielkiej, tymczasowej, drewnianej cerkwi, a następnie wspomniął o ufundowaniu wielkiej świątyni z drewna. Według niego potomek A. Aleksandrowicza Sołtana – Iwan Aleksandrowicz Sołtan przygotowywał materiały do zbudowania cerkwi kamiennej.

Paweł Bubnow porównał opracowanie T. Borowika z jego polskim wariantem wydanym drukiem w 1628 roku w Wilnie. Analiza wskazuje, że nie tylko dokonano przekładu pracy mnicha żyrowickiego z języka starobiałoruskiego na polski, ale

²⁴ Żyrowicka ikona Matki Bożej należy do typu Eleusa (Umilenije), co oznacza miłosierdzie. Przedstawia Matkę Boską z Dzieciątkiem w geście wyrażającym czułość, który podkreśla kontakt Matki i Dzieciątka. Stan duchowy najbardziej wyrażają oczy Matki Bożej, które są duże, patrzące na widza. Lewa ręka Matki Bożej wskazuje na Zbawcę.

²⁵ Kamień, na którym objawiła się Matka Boża, posiada wgłębienie w kształcie stopy. Obecnie relikwia ta znajduje się w pobliżu ołtarza cerkwi Zaśnięcia NMP, w części poświęconej objawieniu Matki Bożej Żyrowickiej, wybudowanej w 1672 roku i przebudowanej w 1769 roku.

²⁶ I. Nardi, *Relacja historyczna o zjawieniu obrazu Najświętszej Panny Żyrowickiej pod rządem Bened[ykta] Urlewicza*, Supraśl 1728, 1747, 1755; Wilno 1738: „Zjawienie się cudownego obrazu Najświętszej Matki Żyrowickiej mogło się zdarzyć w roku 1470”; 25 marzec 1823 *Wizytacja monasteru żyrowickiego*: „Wiadomość o stanie klasztoru bazylińskiego żyrowieckiego w guberni grodzieńskiej, powiecie (...) diecezji brzeskiej położonego” z 1823 roku. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 374, л. 158; Бубнов, *Милости источник: Жировичская чудотворная икона Божией Матери и Жировичская Успенская обитель в 1470-1618 гг.*, s. 26-31.

²⁷ БАН, Санкт-Петербург, собр. П. Доброхотова, № 38, л. 16; Бубнов, *Датировка явлений Жировичской иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв.*, s. 159.

znacznie przeredagowano jego tekst i dodano w nim wiele nowych fragmentów. W przedśłowiu wydania polskiego dodano zapis „Do łaskawego czytelnika” i uzasadnienie wprowadzenia unii kościelnej. W rozdziale drugim *Od kogo ten Obraz i jakim sposobem jest znaleziony* nie podano roku objawienia. Z tekstu oryginalnego wzięto za to informacje o A. Sołtanie i fakty historyczne przytaczane w tym rozdziale z *Kroniki polskiej, litewskiej, żmudzkiej i wszystkiej Rusi* Macieja Strykowskiego. Jedyne określenie dotyczące czasu wydarzenia zawiera się w takim przekazie: „Gdy jednego czasu pastuszkowie z bydłem i trzodą dworną zagnali się byli nadzwyczaj w puszcę pomienioną”. Dalej opisane zostały okoliczności pobudowania pierwszej cerkwi. Właściciel Żyrowiec „dla ustawicznego i sposobniejszego odprawowania w niej Chwały Bożej, (jako o tym ludzie, mając to z podania, powiadają) dwunastu prezbiterów tam chował”. Następnie wydawca podawał, że potomek fundatora cerkwi, wnuk A. Aleksandrowicza Sołtana – Iwan Aleksandrowicz Sołtan „jeszcze przy tej prezbiterów, episkopa jakiegoś z kilkoma zakonnikami, kosztem swoim, tamże chował”. W rozdziale czwartym podana została informacja o pożarze pierwszej cerkwi, który nastąpił „w kilkanaście lat po tym”, to jest po objawieniu się Matki Bożej. W pierwszym oryginalnym tekście było „w kilkadziesiąt lat po zbudowaniu” nastąpił pożar świątyni. Po drugim objawieniu ikona została przeniesiona

(...) do domku jednego, po tym do kapliczki, dlatego w prędcie zbudowanej wielką radością i pociechą wnieśli, w której przez czas niemały chwała Boża odprawowana była i cuda wielkie się działy a po tym dla tłumu ludu przychodzącego większą cerkiew do czasu zbudować musieli, w ozdobne i kosztowne budowanie z drzewa umyślnie nie zawodząc się niebezpieczeństwa od ognia, przez który wielka się szkoda się stała, tak w sprzętach ozdobnych i bogatych, jako znać osobliwie w księgach tych, w których była historia opisana dostatecznie, o tym obrazie i cudach przy nim będących; jako też i dlatego, iż już od kilkunastu lat pan Iwan Alexandrowicz Sapieha, marszałek, materią potrzebną na murowanie cerkwi z pilnością gotował, którą aż we dwadzieścia lat (jako powiadają) po tym zgorzeniu cerkwi drzewnianej budować był począł, ale nie dokończywszy jej, z tego świata odszedł i aż do tego czasu te jeszcze niedorobione ściany albo mury piękne i mocne pustkami tak stoją, czekając od siedemdziesiąt już lat zmiłowania Bożego i szczodroblowości dobrodzieja jakiego, który by się za nie ochotnie zawziął, kosztów na to nie żałując. Po śmierci zaś tego pobożnego męża (przypatrz się odmianie wielkiej) cerkiew ona Żyrowicka drzewniana, a przy niej monaster tak bardzo osierociał i zubożały został, dla złych i młodych professiey heretyckiej sukcesorów, że zaledwie dwaj i a potem jeden prezbiter świecki mógł się tam wychować²⁸.

Z powyższego zapisu wynika, że jeszcze w 1622 roku nie została zakończona budowa cerkwi murowanej, ale nie ma też wzmianki o jakichkolwiek pracach budowlanych. Przerwa w budowie nastąpiła 70 lat od śmierci jej fundatora I. Aleksandrowicza Sołtana. Jeżeli potraktować dosłownie ów zapis, to wynika z tego, że fundatorem świątyni był Iwan Andrejewicz Sołtan²⁹, zmarły w 1554 roku, a nie Iwan

²⁸ Borowik, *Historia abo powieść zgodliwa*, s. 175-176.

²⁹ Iwan Andrejewicz Sołtan był ożeniony z księżną Bohdaną Czetwertyńską; por. H. Lulewicz, *Sołtan Iwan*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XL/3, z. 166, s. 356-357.

Aleksandrowicz, syn A. Aleksandrowicza Sołtana, zmarły w 1577 roku³⁰. Wydaje się jednak, że chodzi tu o wnuka fundatora pierwszej świątyni I. Aleksandrowicza Sołtana, właściciela Żyrowic. W tym fragmencie źródło wspomina o monasterze z zakonnikami i o biskupie z 12 duchownymi, którzy są na utrzymaniu wnuka fundatora A. Sołtana – I. Aleksandrowicza Sołtana³¹. Mnich unicki T. Borowik podał pierwszą datę cudu przed ikoną Matki Bożej Żyrowickiej – rok 1613, pomijając wszystkie wydarzenia, które miały miejsce przed okresem unickim.

W 1650 roku wileński historyk, jezuita Wojciech Wijuk Kojalowicz opublikował pracę *Miscellanea rerum ad statum Ecclesiasticum in magno Litvaniae ducatu pertinentium*, w której zamieścił rozdział *Zyrowiciis imago beata Virginis Mariae*³². Podał w nim podstawowe informacje o pojawieniu się ikony Matki Bożej Żyrowickiej, oparte na oryginalnej wersji pracy T. Borowika *Historia albo powiest*. W swojej pracy zawarł stwierdzenie, że majątek Żyrowice otrzymał A. Sołtan od Kazimierza Jagiellończyka. Wynika z tego, że musiało owo nadanie nastąpić przed 1492 rokiem, a nie, jak się powszechnie podaje, w roku 1493. Równie istotna informacja dotyczy pożaru pierwszej świątyni: „Decurrentibus deinde annis, incendio casu exorso, Monasterium quidem totum cum temple, in fiuillam cineresque ablit”³³. Wynika z niej, że po latach od jej wybudowania pożar zniszczył cały monaster z cerkwią. Oznacza to, że monaster powstał na długo przed pożarem, prawdopodobnie wraz z pierwszą świątynią. Dodatkowo W.W. Kojalowicz podaje przynależność wyznaniową monasteru żyrowickiego: „Successu temporis cum totam Russiam Schisma Grecum occupasset, iste quoque locus deuenerat in manus Schismaticorum: restorescente deinde rursus Sacra Unione rediit ad Unitos, quibus Monasterium cum Fundatione est restitutum post annum 1618. per Leonem Sapieha”³⁴. Z powyższego zapisu wynika, że „(...) w tamte czasy cała Ruś była poddana greckiej schizmie i to miejsce również znajdowało się w rękach schizmatyków. Dopiero po wprowadzeniu unii i przekazaniu tego miejsca unitom, monaster został odbudowany z funduszków Lwa Sapiehy po 1618 roku”.

W wydanej w 1653 roku pracy J. Dubienieckiego *Historia o obrazie Przeczystej Panny Marię cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim* podniesiono również problem daty objawienia:

Tu (lubo, którego by determinate roku święty ten obraz był nalezion wiedzieć nie możemy), łatwo jednak dochodzimy, że się to przydało około Roku Pańskiego 1470 albo 1480, bo Kazimierz trzeci, (od którego jakom wyżej wspomniał pobożny ten miał Żyrowice koronowan jest, jako świadczy Strykowski fol:

³⁰ H. Lulewicz, *Sołtan Aleksander*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XL/3, z. 166, s. 349.

³¹ Жукович, *Неизданное русское сказание о Жировицкой иконе Божией Матери*, s. 217.

³² *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in magno Litvaniae ducatu pertinentium*, collecta ab Alberto Wijuk Kojalowicz, Vilnae 1650, s. 28-30.

³³ Tamże, s. 28; Бубнов, *Датировка явлений Жировицкой иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв.*, s. 160.

³⁴ *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in magno Litvaniae ducatu pertinentium*, s. 28.

609., Roku 1447 a umarł 1492 zaczym musiało się to dziać między Rokiem 1447 a rokiem 1492³⁵.

W rozdziale trzecim tej pracy powtarza się informacja o budowie cerkwi i monasteru, zaczerpnięta z opracowania T. Borowika. Aleksander Sołtan

(...) do siebie przyszedłszy zaraz postanowił i Panu przyobiecał tam cerkiew budować i ten obraz cudowny z okrasą wnieść, takż nie mieszkając rzeczą samą uczynił, puszcze oną raptownie wychędożył i cerkiew ozdobną zbudować kazał, obrazami kosztownymi okraśli i dla ustawicznego i sposobniejszego odprowowania w niej Chwały Bożej (jako o tym ludzie miasto z podania powiada) a dwunastu prezbiterów tam chował, po śmierci zaś tego Świątobliwego męża potomek jego Pan Iwan Alexandrowicz Sołtan³⁶, marszałek nadworny, naśladować pobożności przodka swego, jeszcze przy tej prezbiterów, episkopa jakiegoś z kilkoma zakonnikami kosztem swoim tamże chował, i wiele dobre- go temu miejscu świętemu i cerkwi uczynił³⁷.

W wydanej w 1655 roku pracy Janiejusza Galatowskiego *Небо новое, з новыми звездами сотворенное, тоест Преплагословенная Дева Мариа Богородица з чудами Своими*, na kartach 72v-73v, znajduje się rozdział *Чуда Пресвятой Богородицы от образов Еу*, w którym opisano okoliczności objawienia się Matki Bożej Żyrowickiej, ale bez podania daty owego wydarzenia³⁸. Z kolei w wydanym w 1672 roku w Monachium informatorze Wilhelma Gumppenberga o cudownych ikonach znajduje się wpis o obrazie żyrowickim z informacją o roku 1576 jako dacie objawienia³⁹. W opublikowanej w 1721 roku w Rzymie pracy Izydora Nardiego *Relazione della imagine d. Madonna del Pascolo* rok 1470

³⁵ Dubieniecki, *Historia o obrazie Przeczystej Panny Mariey cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim*, s. 4.

³⁶ Iwan Sołtan – syn Aleksandra Sołtana i Teodory Hłaziównej, starosta ostrzyński, marszałek nadworny Wielkiego Księstwa Litewskiego. Odziedziczył po ojcu dobra Żyrowice. Był fundatorem cerkwi Objawienia Pańskiego. Z małżeństwa z córką księcia Bazylego Sołomereckiego Marią miał sześciu synów: Dymitra, Łukasza, Dawida, Iwana, Aleksandra i Jarosława. Zmarł przed 1577 rokiem. Por. Stebelski, *O Przeświętej Familii*, s. 388-390; Żychliński, *Złota księga*, t. XI, s. 313; A. Boniecki, *Poczet rodów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa 1883, s. XV.

³⁷ Dubieniecki, *Historia o obrazie Przeczystej Panny Mariey cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim*, s. 7.

³⁸ Иоанникий [Галатовский], иеромонах, *Небо новое, з новыми звездами сотворенное, тоест Преплагословенная Дева Мариа Богородица з чудами Своими*, л. 72об-73об.

³⁹ W. Gumpfenberg, *Atlas Marianus, quo sanctae Dei genitricis Mariae imaginum miraculosarum originis duodecim historiarum centuriis explicantur*, Monachii 1672, s. 286 (wydanie współczesne z komentarzem naukowym: *L'Atlas Marianus de Wilhelm Gumpfenberg: édition et traduction*, Neuchâtel 2015). Na błędne datowanie W. Gumpfenberga objawienia się Matki Bożej Żyrowickiej zwracano uwagę już w XVIII wieku (I. Kulczynski, *Diaspro Prodigiouso Di tre Colori ovvero Narrazione istorica Delle tre Imagini Miracolose della Beata Vergine Maria: La prima, di Zyrovvice in Lituania, la Seconda, del Pascolo in Roma, e la Terza Copia della Seconda parimente in Zyrovvice detta da quei Popoli Romana*, Roma 1732) i współcześnie (П. Бубнов, *Датировка явлений Жировичской иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв.*, s. 161).

został wskazany jako czas objawienia⁴⁰. Ta sama data została podana w wydanej w Supraślu w 1728 roku pracy I. Nardiego przetłumaczonej na język polski przez Ignacego Kulczyńskiego pt. *Relacya historyczna o zjawieniu Cudownego Obrazu Najświętszej Panny Żyrowickiej*⁴¹. Są w niej podane szczegóły budowy pierwszej cerkwi i rola w tym działaniu namiestnika słońskiego. Według tej narracji Sołtan, „(...) kiedy puszcze około tej gruszki rąbać i drzewa Cerkiew budować rozkazał, a wystawiwszy Cerkiew, Obrazami i aparatami ozdobiwszy, Obraz Cudowny w srebro oprawiwszy, do niej wprowadził, dla odprawowania Chwały Bożej, co dzień, kilka prezbiterów i spowiedników fundował”⁴². Mówi się w tej narracji o wybudowaniu przez A. Sołtana cerkwi i obsadzeniu wielu duchownych. Chociaż autor nie pisze o monasterze, to z powyższego zapisu wynika, że wspólnota składająca się z kilku duchownych musiała być zorganizowana w zgromadzenie zakonne.

Przechodząc do analizy fragmentów opracowania T. Borowika (1622), J. Dubienieckiego (1653) i I. Nardiego (1728) odnoszących się do budowy pierwszej cerkwi i usadowienia przy niej duchownych, warto przyrzeć się bliżej tym trzem zapisom. Pierwszy z autorów informował, że A. Sołtan

(...) dla ostawiesznego i sposobniejszego odprawowania Chwały w niej Bożej (jako o tym ludzi mając to z podania powiadają) dwunastu prezbiterów tam chował jeszcze snac przy tej liczbie prezbiterów episkopa jakiegoś z kilka zakonników kosztem swoim tamże chował. Po śmierci zasie tego pobożnego męża (przypatrzcie odmienie wielkiej) Cerkiew ona Żyrowicka drzewiana a przy niej Manastyr tak bardzo osierociały i zubożały został dla złych i młodych professiej heretyckiej sukcesorów, że zaledwie dwa i a po tym jeden prezbiter świecki mógł się tam wychować⁴³.

Drugi z wymienionych autorów podawał, że A. Sołtan

(...) dla ostawiesznego i sposobniejszego odprawowania Chwały w niej Bożej (jako o tym ludzi mając to z podania powiadają) dwunastu prezbiterów tam chował jeszcze snac przy tej liczbie prezbiterów episkopa jakiegoś z kilka zakonników kosztem swoim tamże chował. Po śmierci zasie tego pobożnego męża (przypatrzcie odmienie wielkiej) Cerkiew ona Żyrowicka drzewiana a przy niej Monastyr tak bardzo osierociały i zubożały został dla złych i mło-

⁴⁰ I. Nardi, *Relazione della imagine d. Madonna del Pascolo*, Roma 1721; tenże, *Relacya historyczna o zjawieniu cudownego obrazu Najświętszej Panny Żyrowickiej*, Supraśl 1728, s. 9.

⁴¹ *Relacya historyczna o zjawieniu Cudownego Obrazu Najświętszej Panny Żyrowickiej, nazywanego po włosku Del Paskolo od Zyru: w Rzymie przy Gorach w rezydencji WW. OO. Bazylianów ruskiego narodu, pod rządem na ten czas W.O. Benedykta Turlewicza, tegoż zakonu prokuratora generalnego, y rektora, oraz z przyłączeniem Historji Żyrowickiej przez JMci X. Kanonika Izydora Nardiego po włosku wydana, roku 1721; teraz po polsku przetłumaczona, przez x. Ignacego Kulczyńskiego, Z.S.B.W. Świętej Theol. doktora, za pozwoleniem starszych do druku podana w Supraślu, 1728, s. 12. Dzieło I. Nardiego było wielokrotnie wznawiane; por. I. Nardi, *Relacya historyczna o zjawieniu cudownego obrazu Najświętszej Panny Żyrowickiej*, Wilno 1738, 1747, 1750; Supraśl 1755.*

⁴² Nardi, *Relacya historyczna o zjawieniu cudownego obrazu Najświętszej Panny Żyrowickiej*, s. 12.

⁴³ Borowik, *Historia abo powieść*, s. 3.

dych professiej heretyckiej sukcesorów, że zaledwie dwa i a po tym jeden przebiter świecki mógł się tam wychować⁴⁴.

Trzeci z badaczy zmienił całkowicie narrację, informując, że namiestnik słonimski

(...) dla odprawowania Chwały Bożej, co dzień, kilka przebiterów i spowiedników fundował. Pan Iwan Alexandrowicz Sołtan, Marszałek Nadworny W. X. L. naśladować pobożności przodka swego, wiele dobrego miejscu S. uczynił i Cerkiew tę zdołił. Ponieważ Pan Iwan Sołtan Marszałek, materia dla murowania Cerkwi dostatecznej gotować rozkazał, a po tym i Cerkiew wspólną założył, i na kopią w górę wywiódł, ale nie dokończywszy umarł. Nastąpiło tedy dla złych i młodych sekty heretyckiej sukcesorów, żalosne miejsca tego S. osierocenie i zubożenie, bo woski i dochody Panowie między się dzielili, i na swój [p]ożytek obracali⁴⁵.

Z tych trzech najstarszych relacji wynika, że dwie pierwsze są niemal identyczne. Od zmodyfikowanej XVIII-wiecznej różnią się dokładnym podaniem liczby duchownych – „dwunastu”, a nie „kilku”, jak to jest w wydaniu z 1728 roku. O ile w zapisie T. Borowika i J. Dubienieckiego mowa jest o 12 przebiterach, mnichach i biskupie, to w narracji I. Nardiego brak informacji o zakonnikach⁴⁶. Dwaj pierwsi dziejopisarze tego ośrodka przypisują ufundowanie cerkwi i monasteru A. Sołtanowi, a piszący wyraźnie z pobudek ideologiczno-religijnych Izidor Nardi i za nim Ignacy Kulczyński, w pracy z 1732 roku, wskazują na osobę I. Aleksandrowicza Sołtana, który „naśladować pobożności przodka swego, wiele dobrego miejscu S. uczynił i Cerkiew tę zdołił”⁴⁷. W źródle tym nie ma żadnej informacji o monasterze i mnichach.

Należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden istotny fakt. W publikacjach z 1622 i 1653 roku podano, że po śmierci I. Aleksandrowicza Sołtana „Cerkiew ona Żyrowicka drzewiana a przy niej Monastyr tak bardzo [został] osierociał i zubożał”⁴⁸. W wydaniu z 1728 roku zawarto tylko informację o świętym miejscu, które zostało „osierociałe i zubożałe”. Uwzględniając fakt ideologicznego podejścia I. Nardiego i I. Kulczyńskiego, bardziej wiarygodne stają się relacje XVII-wieczne, bliższe czasowo owym wydarzeniom. Z wyżej wymienionych zapisów wynika, że monaster funkcjonował za pierwszego fundatora A. Sołtana, a po śmierci jego potomka I. Aleksandrowicza Sołtana nie został zamknięty. Klasztor ten został przejęty przez unitów w 1613 roku. Opracowania I. Nardiego i I. Kulczyńskiego miały na celu

⁴⁴ Dubieniecki, *Historia o obrazie Przeczystej Panny Mariey cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim*, s. 7.

⁴⁵ Nardi, *Relacya historyczna o zjawieniu cudownego obrazu Najsświętszej Panny Żyrowickiej*, s. 12.

⁴⁶ Szerzej por. Бубнов, *Датировка явлений Жировичской иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв.*, s. 162.

⁴⁷ Nardi, *Relacya historyczna o zjawieniu cudownego obrazu Najswiętszej Panny Żyrowickiej*, s. 12.

⁴⁸ Dubieniecki, *Historia o obrazie Przeczystej Panny Mariey cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim*, s. 7.

utajenie faktu powstania monasteru prawosławnego tuż po objawieniu się Matki Bożej. O funkcjonowaniu monasteru w Żyrowicach za A. Sołtana wspomina za to XVIII-wieczne źródło *Opisanie wiadomości fundusów i posesji klasztoru żyrowickiego Ich. Mści XX. Bazylianów*. W dokumencie tym wielokrotnie wspomina się o uposażeniu klasztoru na długo przed objęciem Żyrowic przez I. Aleksandrowicza Sołtana: „To praenotandum, że klasztor żyrowicki w powiecie słonimskim sytułują jeszcze przed rokiem 1587 oraz folwark, poddaństwo, gruntów i dalsze profita swoje miały. Co poświadczają poniższe dokumenty”⁴⁹.

Opublikowana w Rzymie w 1732 roku 280-stronicowa praca I. Kulczyńskiego pt. *Il Diaspro Prodigioso Di tre Colori ovvero Narrazione istorica Delle tre Imagini Miracolose della Beata Vergine Maria: La prima, di Zyrovvice in Lituania, la Seconda, del Pascolo in Roma, e la Terza Copia della Seconda parimente in Zyrovvice detta da quei Popoli Romana* zawierała opis uzdrowień przed ikoną Matki Bożej z informacją o Jej objawieniu się i monasterze żyrowickim. Autor opierał się nie na niedawno wydanej przez niego pracy I. Nardiego, ale na ustaleniach J. Dubienieckiego, o czym sam wspomina pośrednio w tekście opracowania, kiedy podaje rok 1470 jako datę objawienia⁵⁰. Interesująca jest za to inna informacja Kulczyńskiego dotycząca drugiej cerkwi. Autor napisał, że po wybudowaniu pierwszej cerkwi ikona została umieszczona z wielkim szacunkiem w nowej świątyni, do której skierowano 12 duchownych do odprawiania nabożeństw. Po śmierci zaś „bogobojnego rycerza” jego potomek Iwan Aleksandrowicz, marszałek litewski, kontynuując działalność swojego ojca, do 12 duchownych dołączył biskupa i mnichów, których wziął na swoje utrzymanie i zabezpieczył święte miejsce licznymi nadaniami⁵¹. Dalej I. Kulczyński podaje, że po pożarze podjęto decyzję o budowie nowej kamiennej cerkwi, ażeby nie powtórzyły się podobne wydarzenia. Następnie pomija inne wydarzenia i przechodzi do roku 1613, kiedy I. Mieleszko przekazał Żyrowice bazylianom unickim⁵².

⁴⁹ Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 345, л. 177.

⁵⁰ „L'invenzione della Sagra Immagine accadde o circa l'anno 1470., o circa l'anno 1480. come si ricava dall' istoria stampata in Vilna nell' ano 1653., e novamente ristampata nel Monastero di Suprasl nell' anno 1714” – „Objawienie się świętego obrazu nastąpiło około 1470 lub 1480 roku, jak o tym się mówi w historii, wydrukowanej w Wilnie 1653 roku i przedrukowanej w Supraślu w 1714 roku”, Бубнов, *Датировка явлений Жировичской иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв.*, s. 163.

⁵¹ „Collocata la Sagra Imaginatione con divota pompa nella chiesa nuova, su proveduta di preziose supelettili, e d' un competente assegnamento per dodoci Sacerdoti, affinche con decoro celebrassero I divini Officii. Morto il pio Cavaliere, il suo Figliuolo ed Erede Giovanni Alesandrovicz Maresciallo di Lituania, imitando la pieta del suo Padre, al numero di dodici Sacerdoti aggiunse un certo Vescovo con alcuni Religiosi, mantenendoli onestamente a sue spese, e facedo al santo luogo molti beneficii”, Kulczynski, *Diaspro Prodigioso Di tre Colori ovvero Narrazione istorica Delle tre Imagini Miracolose della Beata Vergine Maria*, s. 15.

⁵² Kulczynski, *Diaspro Prodigioso Di tre Colori ovvero Narrazione istorica Delle tre Imagini Miracolose della Beata Vergine Maria*, s. 16-19; Бубнов, *Датировка явлений Жировичской иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв.*, s. 164.

Z XVIII-wiecznych wydań warto przywołać dwie broszury – z 1730 roku z Supraśla *Aquila grandis magnarum alarum in Zyroviciana Solitudine nidificans, sub corona renascens* oraz z 1761 roku z Wilna *Historya o początkach Cudownego Obrazu Naysw. Panny Maryi Żyrowickiej w Litwie*⁵³. Prawdopodobnie po raz pierwszy ta druga publikacja została wydana w 1733 roku i kilkakrotnie przedrukowana w latach: 1773, 1810 i 1816.

Broszura stanowiła na nowo zredagowany polski przekład pracy I. Nardiego, w której podana została data objawienia Matki Bożej: „Cudowny zaś sposób zjawienia tego Obrazu, około R.P. 1470. taki był”⁵⁴. Dalej opisano budowę pierwszej cerkwi ze zmodyfikowaną wersją opisu z pracy I. Nardiego: „Kiedy Puszcę około tej gruszki rąbać, i drzewa Cerkiew budować rozkazał, a wystawiwszy Cerkiew, Obrazami i aparcjami ozdobiwszy, Obraz Cudowny w srebro oprawiwszy, do niej wprowadził, dla odprawowania Chwały Bożej codzień, kilka prezbiterów i spowiedników fundował”⁵⁵. W tym przeredagowanym wydaniu nie ma informacji o biskupie i mnichach, a jedynie o pożarze świątyni, budowie cerkwi kamiennej i pojawieniu się bazylianów w 1613 roku. Reasumując wszystkie dane o działalności A. Sołtana i jego wnuka I. Aleksandrowicza Sołtana, opierają się one na pracy T. Borowika *Historia albo powieść*, która z powodów ideologicznych i chęci gloryfikacji unii została zmieniona w innych dziełach poświęconych ikonie Matki Bożej Żyrowickiej opublikowanych w XVII i XVIII stuleciu. W oryginalnym rękopisie pracy mnicha T. Borowika podany jest rok 1500 jako data objawienia⁵⁶. W jej drukowanej wersji w języku polskim datację pominięto. Na rok 1470 i 1480 objawienia wskazał dopiero J. Dubieniecki. Ostatecznie data 1470 roku została przyjęta po opublikowaniu dzieła I. Nardiego i w XIX wieku była uznana przez bazylianów żyrowickich⁵⁷.

W oryginalnym manuskrypcie T. Borowik pisał, że A. Sołtan utrzymywał przy cerkwi żyrowickiej „niemało prezbiterów” do odprawiania nabożeństw. W opublikowanej wersji tej pracy wspomniano jedynie o „dwunastu prezbiterach”. W opracowaniach I. Nardiego i I. Kulczyńskiego potwierdza się, że I. Aleksandrowicz Sołtan utrzymywał obok 12 duchownych biskupa i kilku mnichów. Na podstawie

⁵³ *Historya o początkach Cudownego Obrazu Naysw. Panny Maryi Żyrowickiej w Litwie*, Wilno 1761. Пор. Бубнов, Милости источник: Жировичская чудотворная икона Божией Матери и Жировичская Успенская обитель в 1470-1618 гг., s. 142; Сборник документов Жировичского монастыря, сочинений и переводов Бенедикта Сенкевича и др. тексты на польском и русском языках, LMAVB, Rankraščių skyrius. F 41-720. Датировка XVIII в., к. 308-342.

⁵⁴ *Historya o początkach Cudownego Obrazu Naysw. Panny Maryi Żyrowickiej w Litwie*, s. 8; Бубнов, Датировка явлений Жировичской иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв., s. 164.

⁵⁵ *Historya o początkach Cudownego Obrazu Naysw. Panny Maryi Żyrowickiej w Litwie*, s. 11-12.

⁵⁶ БАН, Санкт-Петербург, Собр. П. Доброхотова, № 38, л. 15.

⁵⁷ Szczegółowa charakterystyka klasztoru bazylińskiego w Żyrowicach, sporządzona na podstawie dekretu rzymskokatolickiej duchownej koleгии drugiego departamentu z 31 października 1822 roku: „Zjawienie się cudownego obrazu Najświętszej Matki Żyrowickiej mogło się zdarzyć w roku 1470”. 25 marzec 1823 *Wizytacja monasteru żyrowickiego*, „Wiadomość o stanie klasztoru bazylińskiego żyrowieckiego w gubernii grodzieńskiej, powiecie (...) diecezji brzeskiej położonego” z 1823 r. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 374, л. 48, 159.

tych relacji zagadnienie początków życia monastycznego w Żyrowicach wygląda na jeszcze bardziej złożone⁵⁸.

Objawienie Maryi, fundacja cerkwi i monasteru w Żyrowicach

Warto przyrzeć się najczęściej przyjmowanej przez badaczy dacie – 1470 rok i spróbować odpowiedzieć na podstawowe pytanie, czy do takiego objawienia miało dojść za A. Sołtana. Trzeba bowiem przypomnieć, że ten rok wskazał po raz pierwszy J. Dubieniecki, a za nim W.W. Kojalowicz⁵⁹, W. Gumpenberg⁶⁰, I. Nardi⁶¹ i inni badacze. Kluczową kwestią jest odpowiedź na pytanie, czy A. Sołtan był w 1470 roku właścicielem Żyrowiec i czy mógł w tym czasie w nich przebywać. Ze znanych dotychczasowych ustaleń wynika, że A. Aleksandrowicz Sołtan otrzymał za zasługi polityczne od wielkiego księcia litewskiego Aleksandra na mocy przywileju wystawionego 20 marca 1493 roku w Dubiczach tytuł marszałka nadwornego Wielkiego Księstwa Litewskiego, majątek Szeszkinie oraz dożywotnio starostwo bielskie, Wołczyn koło Brześcia, Nieśwież w powiecie nowogródzkim, dobra w powiecie słonimskim nazwane Żyrowice wraz z włościami: Wierzbołoty, Staniewo, Rusakowo, Zalesie, Okunin, Mironim, Skołdysze. Według I. Stebelskiego objął on Żyrowice dopiero po 1493 roku⁶². W tej sytuacji trudno łączyć objawienie Matki Bożej w dobrach żyrowickich w 1470 roku z jego osobą. Przy bliższym jednak zgłębieniu tego zagadnienia okazuje się, że Żyrowice należały do rodziny Sołtanów, a objawienie Matki Bożej mogło dokonać się w obecności A. Sołtana.

Aleksander Sołtan był synem bojara ruskiego Aleksandra Jurewicza, podskarbiego litewskiego (1443-1454). Miał braci: Andrzeja z Poproć⁶³, Iwana z Pocza-

⁵⁸ W opublikowanych opracowaniach T. Borowika (1622) i J. Dubienieckiego (1653) wspomniano, że I. Aleksandrowicz Sołtan utrzymywał kilku mnichów i monaster. W pracy W.W. Kojalowicza (1650) podana została informacja, że podczas pożaru spłonął „cały monaster i cerkiew”. W publikacjach XVIII-wiecznych słowo „monaster” zostało zastąpiono „świętym miejscem”. O monasterze pisze się dopiero jako bazylińskim po 1613 roku. Por. Бубнов, *Датировка явлений Жировичской иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв.*, s. 165.

⁵⁹ W. Kojalowicz, *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum M. D. Lithuaniae pertinentia*, rozdz. *Loca M. Ducatus Lithuaniae miraculorum gloria celebria*, Wilno 1650, k. 28.

⁶⁰ Gumpenberg, *Atlas Marianus quo S. Dei genitricis Mariae imaginum miraculosarum origines duodecim historiarum centuriis explicantur*, fol. 286.

⁶¹ I. Nardi, *Relacja historyczna o zjawieniu obrazu Najświętszej Panny Żyrowickiej pod rządem Benedykta Urlewicza*, Supraśl 1728.

⁶² Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 377; Mironowicz, *Jozafat Dubieniecki. Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, s. 214; L. Korczak, *Litewska Rada Wielkksiążęca w XV wieku*, Kraków 1998, s. 98.

⁶³ Andrzej (Andruszko) Aleksandrowicz Sołtan – dworzanin, a następnie podskarbi Wielkiego Księstwa Litewskiego. Był uczestnikiem zjazdu kniaziów, bojarów i duchowieństwa prawosławnego w Wilnie w 1476 roku. Urząd podskarbiego objął po swym bracie Iwanie Aleksandrowiczu w 1486 roku i sprawował go do śmierci w 1498 roku. Dnia 6 sierpnia 1486 roku poświadczył wraz z metropolitą kijowskim Symeonem zapis kniahini Zofii Zubrewickiej i jej siostry kniahini Mariany Trabskiej na rzecz cerkwi sobornej Narodzenia NMP w Wilnie. Był współkolatorem monasteru Narodzenia NMP w Trokach. Z pierwszą żoną Anną Bohowitynowiczówną, siostrą Bohusza, miał

pową⁶⁴, Michała Aleksandrowicza z Zahorowa⁶⁵ i Jerzego Aleksandrowicza. Na chrzcie otrzymał popularne w rodzinie imię – Aleksander. Z czasem imię Sołtan, występujące w następnych pokoleniach w postaci patronimiku Sołtanowicz, przekształciło się w nazwisko. Swoją karierę Aleksander Sołtan rozpoczął na początku lat 60. XV wieku na dworze wielkiego księcia litewskiego Kazimierza Jagiellończyka. W latach 1467-1469 młody, wykształcony bojar ruski odbył podróż zagraniczną. W 1467 roku przebywał na dworze cesarza Fryderyka III, następnie na dworze króla Neapolu Ferdynanda I w Pozzuoli. Wiosną 1468 roku udał się do Rzymu, gdzie według niektórych badaczy papież Paweł II osobiście udzielił mu sakramentów i przyjął go do Kościoła łacińskiego⁶⁶. W Rzymie otrzymał od

syna Iwana Andrejewicza i córkę zamężną z dworzaninem hospodarskim Iwaszkiem Sową. Z drugą żoną Anną Berezowiecką, wdową po horodniczym trockim Iwaszeńcu, nie miał potomstwa. Pozostawił liczne zapisy na rzecz cerkwi i monasteru w Trokach. H. Lulewicz, *Sołtan Andrzej*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XL/3, z. 166, s. 350-351.

⁶⁴ Iwan (Iwaszko) Aleksandrowicz Sołtan (1440 – po 1486) – dworzanin hospodarski, marszałek hospodarski (1483-1490), podskarbi ziemski (1471-1473), podskarbi nadworny (1473-1486). Był jednym z inicjatorów zwołania zjazdu kniaziów, bojarów i duchowieństwa prawosławnego w Wilnie w 1476 roku. Dnia 14 marca 1476 roku podpisał się pod posłaniem metropolity kijowskiego Mizaela do papieża Sykstusa IV. Prawdopodobnie posłował do Rzymu w 1476 roku (por. W.W. Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa W.X. Litewskiego tak zwany Compendium, czyli o klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, Kraków 1897, s. 282). Pomimo tych działań pozostawał wielkim kтитorem Cerkwi. 10 sierpnia zapisał na monaster w Ławryszowie 30 kop żyta rocznie z majątku Berezowiec. Dobra te przejął później po nim jeden z bratanków Iwan Andrejewicz Sołtan. Możliwe, że nie zmarł w 1486 roku, a wstąpił do monasteru, prawdopodobnie do klasztoru w Żyrowicach. Był dobrze wykształcony, nazywany przez współczesnych mu „knigolubcą”, dobrze obeznany z Pismem Świętym (H. Lulewicz, *Sołtan Iwan (Iwaszko)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XL/3, z. 166, s. 355-356).

⁶⁵ Michał Aleksandrowicz Sołtan z Zahorowa występuje w dokumentach Metryki Litewskiej jako poborca podatkowy w latach 1476, 1488.

⁶⁶ „Soltan unus ex promoribus ducatus Lithuanie frater / Germanus dicti domini Ivaszko ad unionem susceptus per pp̄ Paulum / Rome sine Baptismate verum l̄ras non accepit ubi abiuratis erroribus / Grecorum et voto firmans que subiectus et fidelis Romane Eccl̄ie esse debu: / it manibus dicti pape cōficatus est Iuramentū vero hoc circa Baltei / Jerosolimitani acquisicōm apud sepulchrū dominiū repetivit Vilne tan: / dem in Eccl̄ia Cathedrali dum l̄ras testimonii de suscepōn sua nō habui: / sset Palam in ambone contra eum invehebāt canis eciam inconsulte ibid / nominatus Qui demū relapsus magnū auxit errorē Sic em̄ contemptus / Ruthenos illius ducatus in eorum errore confirmavit dicens se a pp̄ / in fide Greca sine baptismate susceptum et confirmatū et cōicatum obe: / dienciam vero sibi et successoribus Ro. Ec. prestitam et alia iurata / palliavit debuit em̄ senp̄ latinis visitare Eccl̄ias et a latinis / Sacramenta suscipē In die tandem sui obitus vocare iusserat fr̄es minores / de observancia In quo per servitores Ruthenos fuit deceptus” (S. Kutrzeba, J. Fijałek, *Kopiarz rzymski E. Ciolka*, „Archiwum Komisji Historycznej”, seria II, t. I, Kraków 1923, s. 73-75; *Documenta pontificum romanorum historiam Ucrainae illustrantia: (1075-1953)*, „Analecta OSBM”, seria 2, sekcja 3. *Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarusjae*, збір. А.Г. Великий, ЧСВВ, т. 1, Рим 1953, № 97, s. 163-164; Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli o klejnotach albo herbach których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, s. 282).

papieża list przejezdny do Jerozolimy, do której udał się w końcu marca 1468 roku. Tam został przyjęty do zakonu Zakonu Rycerskiego Grobu Bożego jako świecki członek. W grudniu tego roku zjawiał się na dworze księcia Mediolanu Galeazza Marii Sforzy. W 1469 roku odwiedził dwory króla Kastylii Henryka IV, Portugalii Alfonsa V, Francji Ludwika XI i księcia Burgundii Karola Zuchwałego, który nadał mu godność szambelana i kawalera Orderu Złotego Runa. Po krótkim pobycie w czerwcu 1469 roku na dworze króla Anglii Edwarda IV w Windsorze jesienią wrócił na służbę na dworze królewskim⁶⁷. W maju 1470 roku mógł więc przebywać w powiecie słonimskim i uczestniczyć w wydarzeniach związanych z objawieniem się Matki Bożej.

Pozostaje jeszcze problem przynależności Żyrowic do rodu Sołtanów. Przed 1470 rokiem dobra te znajdowały się w posiadaniu Damiana Gojcewicza, syna Iwana Gojcewicza, namiestnika witebskiego (1452-1454). Jego synowie – Aleksy i Jan Demianowicz podzielili majątki rodowe Okunin, Sienna i Żyrowice. Te ostatnie przypadły Aleksemu, który wkrótce zmarł bezpotomnie⁶⁸. Żyrowice mogły być w posiadaniu A. Sołtana jako dzierżawcy, a na własność przeszły na niego na mocy przywileju z 1493 roku. Mógł też on zarządzać dobrami w imieniu hospodara, u którego pozostawał na służbie, tym bardziej że już wówczas pełnił funkcję namiestnika słonimskiego.

Nieprawdziwy jest również pogląd, że marszałek hospodarski Aleksander Sołtan przyjął wyznanie rzymskokatolickie i był zwolennikiem unii, a jego podpis rzekomo widnieje na posłaniu unijnym do papieża Sykstusa IV z 1476 roku⁶⁹. Nie był on jednak unitą. Kiedy pod koniec 1469 roku powrócił do Wilna, demonstrował swoje bliskie przywiązanie do prawosławia, broniąc jego dogmatów i tradycji. Łacińskie duchowieństwo wileńskie również go nie akceptowało z uwagi na fakt przyjęcia go do Kościoła rzymskokatolickiego przez papieża bez ponownego chrztu oraz niechęć litewskiego bojara do unii florenckiej. Duchowni okrzyknęli

⁶⁷ O podróży Aleksandra Sołtana por. *Aleksander Sołtan. Szambelan Karola Zuchwałego i Kawaler Złotego Runa*, „Przegląd Poznański”, XXXIII (1862) s. 68; A.L. Sołtan, „Kronika żalobna” Teodora Żychlińskiego, Poznań 1877, s. 411-415; O. Halecki, *From Florence to Brest (1439-1596)*, Hamden 1968, s. 102; Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 377; A. Paravicini, W. Paravicini, *Alexander Soltan ex Lithuania, ritum grecorum sectans. Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land 1467-1469*, w: *Zwischen Christianisierung und Europäisierung. Beiträge zu Geschichte Osteuropas in Mittelalter und Früher Neuzeit. Festschrift für Peter Nitsche zum 65. Geburtstag*, Hg. E. Klug, J. Kusber, Stuttgart 1998, s. 377-378; H. Lulewicz, *Soltan Aleksandrowicz*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XXXX/3, z. 166, s. 342; Б.Н. Флоря, *Исследования по истории Церкви. Древнерусское и славянское средневековье: Сборник*, Москва 2007, s. 239-240; tenże, *Попытка осуществления церковной унии в великом княжестве Литовском в последней четверти XV – начале XVI века*, w: *Славяне и их соседи*, вып. 7. *Межконфессиональные связи в странах Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV–XVII веках*, Москва 1999, s. 41-42; Бубнов, *Милости источник: Жировичская чудотворная икона Божией Матери и Жировичская Успенская обитель в 1470-1618 гг.*, s. 17-21.

⁶⁸ Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 381.

⁶⁹ Kutrzeba, Fijałek, *Kopiarz rzymski E. Ciolka*, s. 75; Korczak, *Litewska Rada wielkokszyżęca w XV wieku*, s. 98.

go odstępcą, człowiekiem „bez chrztu”, „pogrążonym w greckich błędach” i nazwali „psem”⁷⁰. Fakt ten jednoznacznie potwierdza, że młody Aleksander Sołtan pozostał wyznawcą prawosławia.

Był on też podskarbin nadwornym Wielkiego Księstwa Litewskiego (1476-1482). W 1483 roku otrzymał od Kazimierza Jagiellończyka liczne nadania ziemskie⁷¹. W 1493 roku za zasługi dla księcia Aleksandra dostał tytuł marszałka hospodarskiego oraz wspomniane wyżej liczne dobra w powiecie słonimskim wraz z Żyrowicami. Tam też ufundował pierwszą cerkiew na miejscu objawienia się Matki Bożej⁷². Aleksander Sołtan był też fundatorem innych cerkwi i monasterów, w tym Narodzenia NMP w Trokach. Według ks. I. Stebelskiego klasztor trocki powstał dopiero w 1500 roku z inicjatywy syna Aleksandra – A. Aleksandrowicza Sołtana⁷³. Sam jednak w innym miejscu pracy zweryfikował swój pogląd, uznając fundatora monasteru żyrowickiego za pierwszego ktitora klasztoru w Trokach⁷⁴.

O Aleksandrze Sołtanie jako człowieku mądrym i oddanym Cerkwi pisał archimandryta supraski Sergiusz Kimbar (1532-1565) w 1534 roku do metropolity kijowskiego Makarego II (1534-1556):

А пан Солтан – благочестивый и мудрый пан, который же света того не малую часть обышол, хотячи положение его светское и духовное видети, и по апостолу, лучшее от хужьшого разделяя и в себе то, яко губа воду, взимая. И бы был его милость бачил в нем што несправного и церкви святой негодного, знать бы его з оных стран не вынесл⁷⁵.

Jak z powyższego wynika, Aleksander Sołtan był właścicielem Żyrowic, a w 1493 roku otrzymał jedynie potwierdzenie tego faktu od nowego hospodara Aleksandra Jagiellończyka. W czasie jego obecności w Żyrowicach nastąpiło objawienie Matki Bożej i to on był fundatorem pierwszej cerkwi w tej miejscowości.

⁷⁰ Kutrzeba, Fijałek, *Kopiarz rzymski E. Ciolka*, s. 75; Б.Н. Флоря, *Исследования по истории Церкви. Древнерусское и славянское средневековье: Сборник*, s. 240-241.

⁷¹ „Panu Sołtanu Aleksandrowiczu na prud na rece Lsne pod Bierestem meży Terebunia a Pechnowa”. Druk przywileju Kazimierza Jagiellończyka z 9 listopada 1483 roku, por. „Lietuvos Metrika”, Knyga № 4 (1496-1506). *Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius 2004, s. 117-118; A. Mironowicz, *Przywileje i nadania Cerkwi i moźnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, cz. I, *Lata panowania Kazimierza i Aleksandra Jagiellończyka*, Białystok 2016, s. 73.

⁷² Mironowicz, *Jozafat Dubieniecki. Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, s. 213-232.

⁷³ „Jako o tem uwiadamia zapis Daniela Dawidowicza Sołtana, praprawnuka Alexandrowego w Żyrowicach r. 1620 dnia 18 lipca Józefowi Welaminowi Rutskiemu metropolicie Kijów. i wsz. Rusi na dochodzenie wyż pomienionej cerkwi i dóbr do niej należących z swego imienia i osoby kolatorskiej dany i tegoż roku w grodzie Słonimskim przyznany, który widzieć w ekstrakcie in archivo klasztoru Żyrowickiego”, Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 375.

⁷⁴ „Dowodem nareszcie może być i to, o czym czytałem w manuskrypcie ś. p. Flawijana Rogowskiego, opata trockiego, iż Jan Alexandrowicz Sołtan, wnuk przedrzeczonego Alexandra w r. 1554 zajechał monastyr trocki z dobrami do niego należącym i, nie z inszej jak – się domyślać można przyczyny tylko, że był onego kolatorem w stopniu dziada swego, przez którego tenże monastyr był fundowany”, Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 377.

⁷⁵ *Хрэстаматыя на старажытнай беларускай літаратуры*, Мінск 1959, s. 163; А. Яскевіч, *Падзвіжнікі і іх святыні*, Мінск 2001, s. 76-77.

Nie ma też podstaw do twierdzenia, że starosta słonimski i bielski, fundator kilku cerkwi i monasterów zmienił wyznanie.

Pierwsza cerkiew na miejscu objawienia się Matki Bożej została wzniesiona przez Aleksandra Sołtana już w 1470 roku. Fundator był jej troskliwym kтитorem i dbał o jej wyposażenie – zatroszczył się o utensylia cerkiewne, ikony i księgi liturgiczne. Te ostatnie nie tylko kupował dla nowej cerkwi w Żyrowicach, ale zamawiał też u kopistów. Jedną z nich zamówił we Włodzimierzu Wołyńskim w 1471 roku. Była to *Толковая псалтырь* (*Tolkowaja Psaltyr*) Teodora Kirskiego⁷⁶, księga rękopiśmienna, przepisana na papierze ze znakiem wodnym „głowa byka z krzyżem”, jak większość ksiąg wykonanych na zamówienie namiestnika słonimskiego. W rękopisie znajdują się dwa teksty w kolofonie napisane przez dwóch różnych kopistów i innym atramentem. Pierwszy zawiera informacje, kiedy księga została przepisana: „В лето 6980 индикта 11 месяца декабря написана бысть книга сия глаголемая псалтырь толковый при державе великаго кароля Казимира попечением пана Солтана нареченнаго во святем Крещении Александра Александровича”. Drugi wpis w kolofonie stanowi uzupełnienie pierwszej części z podaniem motywów powstania rękopisu: „Сия книга Псалтырь толковый пана Солтанове сына пана Оликсандра подскарбьего Литовеского писана ву Володимери при епискупе Демьяне. Всякий хотячий ю чести преже неже начнешь воздохни и про[слезився] дати Господу Богу да отверзет ум разумети вся написанная в ней”⁷⁷.

Zapisy te stanowią pewną sprzeczność co do samej datacji manuskryptu. W grudniu 1471 roku był 5 indykt, a 11 indykt dopiero w 1477. Oprócz tego biskup włodzimiersko-brzeski Damian pełnił swoją funkcję do 1487 roku, po nim był władca Wasjan I (1487-1497). W 1470 roku dokumenty wspominają o biskupie włodzimierskim Porfiry. Nie znamy daty śmierci biskupa Porfiry ani roku objęcia katedry włodzimierskiej przez Damiana. Otwarte pozostaje pytanie, czy rok 1471 zamieszczony w zapisie jest właściwy.

Data skopiowania rękopisu nie podważa faktu, że księga ta była przeznaczona do pierwszej cerkwi żyrowickiej. Została ona wykonana na zamówienie Aleksandra Sołtana, syna podskarbiego Wielkiego Księstwa Litewskiego Aleksandra Jurewicza. Nadieżda Morozowa zwróciła uwagę na sygnaturę biblioteczną na karcie 3 rękopisu, wstawioną przez bibliotekarza żyrowickiego w latach 1757-1759. Na kartach księgi znajdują się też inne ślady świadczące, że znajdowała się ona w bibliotece monasteru żyrowickiego. Ażeby zatrzeć sygnaturę biblioteczną,

⁷⁶ Государственный исторический музей, Москва. Собрание Е.В. Барсова, № 97. Псалтырь толковая 1471 г.; Н.А. Морозова, *Предварительный список рукописей, принадлежавших библиотеке Жировичского монастыря*, в: *Славянская письменность Великого княжества Литовского: характерные черты и специфические особенности*, Вильнюс 2014, s. 214; П. Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировичского XV в.*, „Труды Минской духовной академии”, (2018) № 15, s. 174.

⁷⁷ Государственные исторический музей. Москва. Собрание Е.В. Барсова, № 97. Псалтырь толковая. 1471 г., л. 363; Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировичского XV в.*, s. 175.

przepisano pierwszą kartę rękopisu i naklejono ją na oryginał⁷⁸. Jak przypomniał P. Bubnow, większość ksiąg z biblioteki monasterskiej posiadała na dole kart informację o ich właścicielu: „Сия книга есть з библиотеки монастыря Жировицкого чину Василия Великого 1757 Anno подписана”⁷⁹. Takiego zapisu w rękopisie A. Sołtana nie ma. Okazuje się, że nieznana osoba wycięła go z oryginalnych kart na stronach 22-34 i podkleiła te miejsca fragmentem innego podwójnego papieru. W ten sposób próbowano zatrzeć zapisy o pochodzeniu manuskryptu, świadczące o jego przynależności do cerkwi żyrowickiej⁸⁰.

Badacze ksiąg rękopiśmiennych ustalili, że na zamówienie A. Aleksandrowicza Sołtana skopiowano trzy *Минеи служебне*: na styczeń-luty, marzec-kwiecień i maj-czerwiec. Dwie pierwsze *Минеи четые* zostały skopiowane w 1487 roku i obecnie znajdują się w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie⁸¹. Księgi te trafiły z biblioteki monasteru w Żyrowicach w 1845 roku do Litewskiego Seminarium Duchownego w Wilnie, a następnie zostały przekazane wraz z innymi zbiorami do Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk⁸². Obie miały sygnatury biblioteki monasteru żyrowickiego i adnotacje świadczące, że stanowiły uposażenie cerkwi sobornej⁸³. Trzecia *Минея служебная* na miesiące maj-czer-

⁷⁸ Морозова, *Библиотека Жировицкого монастыря: история книжного собрания*, s. 169-204; też, *Предварительный список рукописей, принадлежавших библиотеке Жировицкого монастыря*, s. 205-224; Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировицкого XV в.*, s. 176.

⁷⁹ Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировицкого XV в.*, s. 176-177.

⁸⁰ W zbiorach Państwowego Historycznego Muzeum rękopis znalazł się w kolekcji E.W. Brasowa (1836-1917), który po zakończeniu Sankt-Petersburskiej Duchownej Akademii był wykładowcą w seminarium oloneckim i tam zbierał zabytki staroruskiego piśmiennictwa. W 1870 roku wyjechał do Moskwy, gdzie pracował w kilku bibliotekach i archiwach. Był członkiem kilku towarzystw naukowych i kolekcjonował stare rękopisy, które odsprzedał w 1914 roku Muzeum Historycznemu w Moskwie. Nie wiadomo, kiedy i gdzie nabył sołtanowski rękopis. Por. Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировицкого XV в.*, s. 176-177.

⁸¹ LMAVB. Rankraščių skyrius. F-19-156; F-19-161; *Предварительный список рукописей, принадлежавших библиотеке Жировицкого монастыря*, s. 210.

⁸² LMAVB. Rankraščių skyrius. F 41-41, k. 11v. *Чудеса Пресвятой Богородицы Жировицкой в четырех отдельных книгах от 1536 г. до 1713 года; Донесение инспектора А. Кандидова, учителя Василия Белинского, библиотекаря семинарии Павла Доброхотова. 1845 г., № 1134.* k. 11v.

⁸³ Pierwsza *Минея служебная* obejmuje 221 kart, napisana została na papierze ze znakiem wodnym „głowa byka z krzyżem”. W manuskrypcie nie ma kolofonu, ale z analizy F.N. Dobrijańskiego w oparciu o jednakowy charakter pisma wynika, że obie minieje powstały w tym samym czasie w 1487 roku. Na karcie drugiej na dole znajduje się zapis: „Книга церкви Жоровицкое”, a na karcie 150, rozpoczynającej służby na luty zapisano: „Миния церкви Жоровицкое”. Badacze datują te zapisy na początek XVI stulecia. Druga *Минея служебная* na marzec i kwiecień zawiera 183 karty. Napisana została w 1487 roku, na papierze ze znakiem wodnym „głowa byka z krzyżem”. Kolofon rękopisu zawiera następującą zapis: „Произволением Отца и хотением Сына и споспешением и действием Пресвятого и Животворящего Духа. Изволися написати сия книги рекомы миней март с априлем в лето 6995 а от Рождества еже по плоти Господа нашего Иисуса Христа а(тысяча) чотириста осьмьдесят сегомо. При державе короля Польскаго Казимира, великаго

wiec została przepisana w 1488 roku. Rękopis trafił z monasteru żyrowickiego do Rosyjskiego Państwowego Archiwum Akt Dawnych w Moskwie⁸⁴.

Z adnotacji w kolofonie wynika, że *Миняя служебная* z 1487 roku na miesiąc marzec-kwiecień została skopiowana przez diakona Senka Jakowlewicza pochodzącego ze Smoleńska. Na karcie 183 tego rękopisu z prawej strony znajduje się tekst: „Стефан Горностаевич диякон рукою власною року #AXKS [1626] месеца сентебра 14 дня”, a w lewym rogu dodatkowo na tej karcie podpis: „Стефан Горностаевич”. Z kolei w połowie karty 183v. dopisano: „Стефан Горностаевич диякон рукою власною, року 1626 месеца сентебра 14 дня. Сия книга на имя менея надана на церковь в Жировичах до светое пречистое Богородици, вечно и непорушно, на честь и хвалу Богу Милостивому во Троици. Аминь”. Analizując charakter pisma, badacze rękopisu stwierdzili, że dopisek na karcie 183v. jest o wiele wcześniejszy i pochodzi z 1487 roku. Dopisek z roku 1626 w przypadku pierwszej księgi, a w przypadku drugiej z roku 1634 został wprowadzony przez osobę, która dokonywała oprawy księgi⁸⁵. Podobna sytuacja występuje w przypadku *Миней служебней* z 1488 roku, przechowywanej w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych. W kolofonie po zakończeniu służb na miesiąc maj znalazła się adnotacja na k. 84:

Произволением Отца и хотением Сына и споспешением и действием Пресвятаго и Животворящаго Духа изволися написати сия книга рикомая миния май. В лето #SIQHS #3z dz [6996] при державе короля польскаго казимира великаго князя литовскаго. А повелением и желанием пана Солтана короля его милости маршалка литовскаго нареченнаго в святем Крещении Александр сын пана Александра подскарбьего земли литовския. Рукою многогрешнаго и грубаго диака Занка родом с Турова от отца именем Алексия. Ино осподо отци и братия ведающии закон Божий чтете Бога ради исправляюще а не клените моего хоудоумия и маломожства. Понеже

князя Литовскаго. А повелением и желанием пана Солтана короля его милости маршалка Литовскаго нареченнаго в святем Крещении Александр сын пана Александра подскарбьего земли Литовския. Роукою многогрешнаго и гроубаго диака Сенка родом смолнянина от отца именем Иакова. Ино осподо отци и братия ведающии закон Божий чтете Бога ради исправляюще а не клените моего хоудоумия и маломожства понеже елико ми Вседержитель Бог споспешествова достигнути толико и потроудихся к желателем благочестия сие списати. Богу слава в Троици единому аминь”, LMAVB. Rankraščių skyrius. F 19-161, k. 183; Ф.Н. Добрянский, *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковнославянских и русских*, Вильна 1882, s. 287; *Паслясоўе і прыпіска да мінеі служебнай на сакавік-красавік 1487 г. з Жыравіцкага манастыра*, w: *Рэлігійнае Письменства Кірылічнай Традыцыі XI-XV стст.*, Мінск 2013, s. 539; Яскевіч, *Падзвіжнікі і іх святыні*, s. 76; Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировичского XV в.*, s. 178.

⁸⁴ Российский государственный архив древних актов (РГАДА), ф. 181. ед. хр. 442; Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировичского XV в.*, s. 178.

⁸⁵ Добрянский, *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковнославянских и русских*, s. 287; Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировичского XV в.*, s. 179.

елико ми Вседержитель Бог поспешествова достигнути толико и потродихся к желателю благочестия сие списати Богу слава в Троици аминь⁸⁶.

Zapis w kolofonie jest podobny do zapisów w *Минеи служебной* na miesiąc marzec-kwiecień z podaniem imienia kopisty – Zanka Aleksiejewicza z Turowa.

Wszystkie cztery pozycje książkowe zostały napisane na zamówienie jednego człowieka, który zgodnie z tradycją uczestniczył w objawieniu się Matki Bożej i wybudował dla cudownej ikony pierwszą cerkiew w Żyrowicach. Księgi te nie mają zapisów o przekazaniu ich do cerkwi żyrowickiej przez A. Aleksandrowicza Sołtana. Brak takich zapisów uniemożliwia ustalenie, kiedy owe księgi trafiły do świątyni i biblioteki monasteru żyrowickiego. Należy zgodzić się z tezą P. Bubnowa, że prawne położenie cerkwi prawosławnych w Wielkim Księstwie Litewskim w XV-XVI stuleciu wskazuje, że fundatorzy świątyni w swych dobrach traktowali je jako swoją własność. Ofiarowanie ksiąg cerkiewnych było czymś naturalnym i stanowiło niezbędny element fundacyjny własnych świątyni. Z tego powodu rzadko się spotykało, ażeby fundatorzy czynili w tych księgach liturgicznych dodatkowe zapisy o ich przekazaniu do cerkwi. Zabezpieczenie w księgi liturgiczne ufundowanych przez siebie świątyni było obowiązkiem ktitora⁸⁷.

Z powyższego wynika, że fundator żyrowickiego sanktuarium – A. Aleksandrowicz Sołtan zamówił kilka rękopiśmiennych ksiąg liturgicznych i teologicznych. Cztery znane egzemplarze, które zachowały się do dnia dzisiejszego, zostały wykonane w latach 1471-1488. Wszystkie księgi zamówione przez A. Sołtana były przeznaczone do cerkwi i monasteru żyrowickiego i wykorzystywane w nich w celach liturgicznych. Gdyby księgi te znajdowały się w innych świątyniach lub monasterach, zostałyby to w jakiś sposób odnotowane na ich kartach⁸⁸. Fakt zamawiania ksiąg dla cerkwi raz jeszcze potwierdza przynależność Żyrowic do rodziny Sołtanów przed 1471 rokiem.

Podsumowując, należy stwierdzić, że objawienie Matki Bożej w Żyrowicach nastąpiło w obecności A. Aleksandrowicza Sołtana w 1470 roku. Był on fundatorem monasteru i pierwszej cerkwi w Żyrowicach. Nie ma też podstaw do twierdzenia, że starosta słonimski i bielski, fundator kilku cerkwi i monasterów zmienił wyznanie.

⁸⁶ *Минея служебная*, май РГАДА, ф. 181. ед. хр. 442, л. 82. Там również osoba redagująca i oprawiająca księgę w XVII wieku dopisała: „тоя книга яко писана лет полтараста и три чинит (...) року АХЛД [1634]”. Морозова, *Предварительный список рукописей, принадлежавших библиотеке Жировичского монастыря*, s. 214; Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировичского XV в.*, s. 180.

⁸⁷ Бубнов, *Древнейшие рукописные церковные книги Солтана Александровича Жировичского XV в.*, s. 180-181.

⁸⁸ Na kartach rękopisów żyrowickich pojawiły się zapisy Sołtanów i innych ktitorów monasteru dopiero w XVI stuleciu. W 1758 roku księgi Sołtana Aleksandrowicza (oprócz *Минеи служебной* na miesiąc maj) znajdowały się w bibliotece monasteru żyrowickiego. Księgi te były na wyposażeniu cerkwi sobornej w 1823 roku. *25 marzec 1823 Wizytacja monasteru żyrowickiego*, „Wiadomość o stanie klasztoru bazylikańskiego żyrowieckiego w gubernii grodzieńskiej, powiecie (...) diecezji brzeskiej położonego”, Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 374, л. 44.

Il. Kopia ikony Matki Bożej Żyrowickiej, fot. A. Mironowicz

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Biblioteka Rossijskoj akademii nauk, Sankt-Peterburg
Sobr. P. Dobrohotova, № 16, k. 1-211; № 38, k. 15-21.

Gosudarstvennyj istoričeskij muzej, Moskva
Sobranie E.V. Barsova, № 97.

Gosudarstvennaâ publičnaâ naučno-tehničeskaâ biblioteka Sibirskogo otdeleniâ Rossijskoj akademii nauk
Sobranie M.N. Tihomirova, № 11. Bogorodičnik 1545 g.

Înstitut rukopisu Nacional'noi biblioteki Ukraïni imeni V. Î. Vernads'kogo, Kiïv
f. 1, № 5391, k. 219v.

L'vovskaâ nacional'naâ naučnaâ biblioteka NAN Ukrainy im. V. Stefanika
Šifr MB 261, k. 1-571; 393, k. 1-182; 394, k. 1-181.

Rossijskij gosudarstvennyj istoričeskij arhiv, Sankt-Peterburg
f. 834, op. 3, nr 2745.

Rossijskij gosudarstvennyj arhiv drevnih aktov, Moskva
f. 181, nr 442; f. 389, nr 6, k. 101-101v; k. 334-334v; k. 341-341v.

Sankt-Peterburgskij institut istorii Rossijskoj akademii nauk, Sankt-Peterburg
f. 52, op. 1, nr 38, k. 1-11v; f. 52, op. 1, nr 164; f. 52, op. 1, nr 165, k. 1-7; f. 52, op. 1, nr 166, k. 1-5; f. 52, op. 1, nr 270, k. 1-5v; f. 52, op. 1, nr 345, k. 177-179v; f. 52, op. 1, nr 374, k. 44, 48, 159.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (LMAVB. Rankraščių skyrius), Vlinius, F. 19-91, k. 1-18; F 19-156; F 19-161, k. 183; F 21-2306; F 41-41, k. 11-11v; F 41-720, k. 308-342.

Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, Vlinius
F-5, A. 12074-120-76.

Źródła drukowane

Akty, izdavaemye Komissieû, vysočajše učreždennoû dlâ razbora drevnih aktov v Vil'ne, t. II, Vil'na 1867; t. III, Vil'na 1870.

Akty, odnosâšiesâ k istorii Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arheografičeskoû komissieû, t. III, [1544-1587], Sankt-Peterburg 1848.

Akty, odnosâšiesâ k istorii Zapadnoj Rossii, Vyp. 1. 6-â kniga zapisej Litovskoj metriki: Sbornik dokumentov kancelârii velikogo knâzâ Litovskogo Aleksandra Âgellončika. 1494-1506 gg., sost. M.V. Byčkova, O.I. Horuženko, A.V. Vinogradov, otv. red. S.M. Kaštanov 2018, № 106, s. 89; № 608, s. 404-405; № 623, s. 412.

Arheografičeskij sbornik dokumentov, odnosâšihâ k istorii Severo-Zapadnoj Rusi, izdavaemyj pri upravlenii Vilenskogo učebnogo okruga, t. VI, Vil'na 1869; t. XI, Vil'na 1890.

Arhiv Ŭgo-Zapadnoj Rossii, č.1, t. VII, Kiev 1887.

Atlas Marianus, quo sanctae Dei genitricis Mariae imaginum miraculosarum originis duodecim historiarum centuriis explicantur, Wilhelm Gumpfenberg, Monachii 1672.

Borowik Teodozy, *Historia abo powieść zgodliwa przez pewne podanie ludzi wiary godnych, o obrazie Przeczystej Panny Mariej Żyrowickim cudotworym w powiecie słonimskim, i o rozmaitych cudach [...] pilnie zebrana i [...] to drugi raz w druk podana*, Wilno 1622.

- „Čtenîâ v Imperatorskom Obšestve istorii i drevnostej rossijskich”, Moskva 1879, kn. 1, s. 1-41.
- Documenta pontificum romanorum historiam Ucrainae illustrantia: (1075-1953)*, „Analecta OSBM”, Серія 2, Секція 3, *Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarussiae*, 1 (1953) № 97, s. 163-164.
- Drews Jan, *Methodus peregrinationis menstruae Marianae ad imagines Deiparae Virginis*, Vilnae [1684].
- Dubieniecki Josafat, *Historia o obrazie Przczystej Panny Mariey cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim, miejscami objaśniona z cudami, które przy tymże obrazie w roku 1651 i w roku 1652 Bóg Wszechmogący okazał, przez o. Iosaphata Dubienieckiego Zakonu Ś. Bazylego W. ordynaria, kaznodzieję i poenitentę żyrowickiego, w druku podana w Wilnie w drukarni OO. Bazylianów unitów, Wilno 1653.*
- Historia o początkach Cudownego Obrazu Najsł. Panny Maryi Żyrowickiej w Litwie, Wilno 1761.*
- Mr̨estamatyâ pa staražytnaj belaruskaj litaratury*, Minsk 1959.
- Ioannikij (Galâtovskij), ieromonah, *Nebo novoe, z novymi zvezdami sotvorennoe, to est Preblagoslovennaâ Deva Maria Bogorodica z Čudami svoimi*, L'vov 1665, k. 1046-129a.
- Ioannikij (Galâtovskij), ieromonah, *Nebo novoe, z novymi zvezdami, ili Povestvovanie o čudesah Bogorodicy, počerpnuťe izdostovernyh predanij, i drevnih letopisej igumenom Ioannikiem Galâtovskim, i napečatannoe 1677 goda v Černigove na pol'sko-russkom âzyke: Sprisovokupleniem skazanij o čudotvornyh ikonah Bogomateri Tihvinskoj, Vladimirskoj, Odigitrii i pročih, takže o položenii rizy Bogorodicy vo Vlahernskoj cerkvi*, per. A. Ploho, Moskva 1850.
- Kramko Īvan, Mal'dzis Adam, *Nevâdomy pomnik starabelaruskaj pis'mennasci*, „Belaruskaa lingvistyka”, (1983) № 23, s. 49-54; № 24, s. 55-61.
- Kulczynski Ignacy, *Diaspro Prodigioso Di tre Colori ovvero Narrazione istorica Delle tre Imagini Miracolose della Beata Vergine Maria: La prima, di Zyrovvice in Lituania, la Seconda, del Pascolo in Roma, e la Terza Copia della Seconda parimente in Zyrovvice detta da quei Popoli Romana*, Roma 1732.
- Kutrzeba Stanisław, Fijałek Jan N., *Kopiarz rzymski E. Ciołka*, „Archiwum Komisji Historycznej”, seria II, I (1923) s. 73-75.
- Kojałowicz Wijuk W., *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium, czyli o klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Księstwa Litewskiego zażywają*, Kraków 1897.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 249 [35]] (1554-1568). 35-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė S. Viskantaitė-Saviščeviënė, I. Valikonytė, Vilnius 2018.
- „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 4 (1496-1506). Užrašymų knyga 4, parengė L. Anužytė, Vilnius 2004.
- „Lietuvos Metrika”, [Knyga Nr. 254 [40]] (1559-1563), 40-oji 47-oji Teismų bylų knyga (XVII a. pradžios kopija), parengė N. Šlimienė, I. Valikonytė, Vilnius 2015.
- „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 8 (1499-1514). Užrašymų knyga 8, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995.
- „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 227 [8] (1533-1535), 8-oji Teismų Bylų Knyga (XVI a. pabaigos kopija), parengė I. Valinonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė, Vilnius 1999.
- „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 6 (1494-1506). Užrašymų knyga 6, Lithuanian Metrica: Book of Inscriptions, parengė A. Baliulis, Vilnius 2007.

- „Lietuvos Metrika”, Knyga Nr. 51 (1566-1574). Užrašymų knyga 51 = Литовская Метрика: книга записей 51, parengė A. Baliulis, A. Ragauskas ir R. Ragauskienė, Vilnius 2000.
- „Litovskie eparhial'nye Vedomosti”, (1866) № 1.
- Mironowicz A., *Jozafat Dubieniecki. Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 34 (1994) nr 1-2, s. 213-232.
- Mironowicz Antoni, *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, cz. I, *Lata panowania Kazimierza i Aleksandra Jagiellończyka*, Białystok 2016.
- Mironowicz Antoni, *Przywileje i nadania Cerkwi i możnym ruskim w Wielkim Księstwie Litewskim*, cz. II, *Lata panowania Zygmunta Starego*, Białystok 2017.
- Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in magno Litvaniae ducatu pertinentium, Collecta ab Alberto Wijuk Kojalowicz*, Vilnae 1650.
- Nardi Izidor, *Relacja historyczna o zjawieniu obrazu Najświętszej Panny Żyrowickiej pod rządem Benedykta Urlewicza*, Wilno 1738.
- Nardi Izidor, *Relazione della imagine d. Madonna del Pascolo*, Roma 1721.
- Opisanie dokumentov arhiva zapadnorusskikh uniatskikh mitropolitov*, t. I (1470-1700 gg.), Sankt-Peterburg 1897.
- Paslâsoŭe i prypiska da mîneï słužebnaj nasakavik-krasavik 1487 g. z Žyravičskaga manastyra*, w: *Religijnae Pis'menstva Kîryličnaj Tradyciï XI-XV stst.*, Minsk 2013, s. 539.
- Relacya historyczna o zjawieniu Cudownego Obrazu Najświętszej Panny Zyrowickiej, nazwanego po włosku Del Paskolo od Zyru: w Rzymie przy Gorach w rezydencji WW. OO. Bazylianów ruskiego narodu, pod rządem na ten czas W.O. Benedykta Turlewicza, tegoż zakonu prokuratora generalnego, y rektora, oraz z przyłączeniem Historii Zyrowickiej przez JMci X. Kanonika Izydora Nardego po włosku wydana, roku 1721; teraz po polsku przetłumaczona, przez x. Ignacego Kulczyńskiego, Z.S.B.W. Świętey Theol. doktora, za pozwoleniem starszych do druku podana w Supraślu*, Supraśl 1728.
- Russkaâ Istoricheskaâ biblioteka*, t. XIX. *Pamâtniki polemičeskoj literatury v Zapadnoj Rusi*, kn. III, Sankt-Peterburg 1903, s. 47-182.
- Russkaâ Istoricheskaâ biblioteka*, t. XX, *Litovskaâ metrika*, t. I, Sankt-Peterburg 1903.
- Sacranus Jan, *Elucidarius errorum ritus Ruthenici*, Kraków 1507.
- Słowo o Bogu i człowieku. Myśl religijna Słowian Wschodnich doby staroruskiej*, wybrał, przełożył i opracował R. Łużny, Kraków 1995.
- Sobranie drevnih gramot i aktov gorodov: Vil'ny, Kovna, Trok, pravoslavnyh monastyrej, cerkvej i po raznym predmetam*, č. II, Vil'no 1843.

Opracowania

- Agafopod (Esoân), inok., *Dokumenty Svâto-Uspenskogo žirovičskogo mužskogo monastyra v fondah Litovskogo gosudarstvennogo istoričeskogo arhiva (kon. XVI v. – 40-e gg. HH v.)*, *Diplomnaâ rabota*, Žiroviči 2011.
- Aleksander Sołtan. *Szambelan Karola Zuchwałego i Kawaler Złotego Runa*, „Przegląd Poznański”, XXXIII (1862), s. 65-80.
- Âsinovskij Ŭladimir V., *Ukrains'ki ta bilorus'ki notolinijnî ĭrmoloi XVI-XVIII stolit': Katalogi kodikologično-paleograefične doslidženennâ*, L'viv 1996.
- Asipčyka. Aleh, *Žyrovičy: gîstaryčny narys*, Kliŭlend 1980.
- Âskevič Alena, *Padzvižniki i ih svâtyni*, Minsk 2001.
- Boniecki Adam, *Poczet rodów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa 1883.

- Bubnov Nikolaj Ů., Lihačeva Olga P., Pokrovskaâ Viera F., *Pergamennyye rukopisi biblioteki Akademii nauk SSSR*, Leingrad 1976.
- Bubnov Pavel, *Datirovka âvlenij Źirovičskoj ikony BoŹiej Materi i načala cerkovnoj i monastyrskoj Źizni v Źirovičah v istoričeskikh proizvedeniâh XVII-XVIII vv.*, w: *Hristianstvo kak integriruiušij faktor mirovoj kul'tury: sbornik dokladov XXIV meŹdunarodnyh Kirillo-Mefodievskih čtenij*, Minsk 2019, s. 157-165.
- Bubnov Pavel, *Drevnejšie rukopisnye cerkovnye knigi Soltana Aleksandroviča Źirovičskogo XV v.*, „Trudy minskoj duhovnoj akademii”, (2018) № 15, s. 173-186.
- Bubnov Pavel, *Istoriâ izučeniâ prošlogo Svâto-UspenskogoŹirovičskogo monastyrâ*, „XPONOS cerkovno-istoričeskij al'manah”, (2018) № 6, s. 73-97.
- Bubnov Pavel, *Milostiistočnik: Źirovičskaâ čudotvornaâ ikona BoŹiej Materi i Źirovičskaâ i Źirovičskaâ Uspenskaâ obitel' v 1470-1618 gg.*, Minsk 2020.
- Charkiewicz Walerjan, *Źyrowice – łask krynice*, Słomin 1930.
- Chodynicky Kazimierz, *Kościół prawosławny a Rzeczypospolita Polska. Zarys historyczny 1370-1632*, Warszawa 1934.
- Dikovskij Nikolaj, protoierej, *Koronowanie Źirovickoj čudotvornoj Ikony Bogomateri (1730 g.)*, Grodno 1902.
- Dobrânskij Flavian N., *Opisanie rukopisej Vilenskoj publičnoj biblioteki, cerkovno-slavânskikh i russkikh*, Vil'na 1882.
- Fijalek Jan, *Los unii florenckiej w Wielkim Księstwie Litewskim za Kazimierza Jagiellończyka*, „Sprawozdanie z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, XXXIX (1934), s. 21-24.
- Florâ Boris N., *Issledovaniâ po istorii Cerkvi. Drevnerusskoe i slavânskoe srednevekov'e: Sbornik*, Moskva 2007.
- Florâ Boris N., *Popytka osušestvleniâ cerkovnoj unii v velikomknâŹestve Litovskom v poslednej četverti XV – načale XVI veka*, w: *Slavâne i ih sosedi*, vyp. 7. *MeŹkonnessional'nye svâzi v stranah Central'noj, Vostočnoj i Ŭgo-Vostočnoj Evropy v XV-XVII vekah*, Moskva 1999, s. 41-42.
- Halecki Oskar, *From Florence to Brest (1439-1596)*, Hamden 1968.
- Hryniewicz Waław, *Prekursor unijnych dâŹeń Rusinów. Memorial unijny metropolity Miżaela*, w: *Unia brzeska, geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, pod red. R. ŁuŹnego, F. Ziejki, A. Kępińskiego, Kraków 1994, s. 54-65.
- Hryniewicz Waław, *Prekursor unijnych dâŹeń Rusinów. Memorial unijny metropolity Miżaela (1476)*, w: tegoŹ, *Przeszłość zostawić Bogu*, Opole 1995, s. 47-58.
- Istoriâ Źirovickogo Svâto-Uspenskogo monastyrâ popis'mennym istočnikom, predaniâm i svidetel'stvam sovremennikov*, cost. igumeniâ Gavriila (Gluhova), Moskva 2004.
- Kobâk Nikolaj A., Morozova NadzieŹda A., Turilov Aleksander A., *Kirilličeskie rukopisnye knigi XV-XIX vv. v sobraniâh fondov 21 i 22 BAN Litvy*, „Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne”, II (1997) s. 41-112.
- Korczak Lidia, *Litewska Rada WielkksiâŹęca w XV wieku*, Kraków 1998.
- Kuczara Konrad, *Grecy w Kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585-1621)*, Poznań 2012.
- Kudin Afanasij, *Sistematičesko-bibliografičeskoe opisanie istoriko-arhivnogo fonda Svâto-Uspenskogo Źirovičskogo monastyrâ. Diplomnaâ rabota*, Źiroviči 2005.
- Łapiński Aleksander, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, Warszawa 1934.
- Lulewicz Henryk, *Soltan Aleksander*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XL/3, z. 166, s. 348-349.
- Lulewicz Henryk, *Soltan Andrzej*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XL/3, z. 166, s. 350-351.

- Lulewicz Henryk, *Soltan Iwan (Iwaszko)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XL/3, z. 166, s. 355-356.
- Lulewicz Henryk, *Soltan Iwan*, w: *Polski słownik biograficzny*, Warszawa-Kraków 2001, t. XL/3, z. 166, s. 356-357.
- Machynia Mariusz, *Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław-Warszawa 1993, t. XXXIV, z. 143, s. 500-505.
- Makarij (Bulgakov), *Istoriâ Russkoj Cerkvi*, kn. 5. *Period razdeleniâ Russkoj Cerkvi na dve mitropolii. Istoriâ Zapadnorusskoj, Ililitovskoj, mitropolii (1458-1596)*, Moskva 1996.
- Makarij (Bulgakov), mitr., *Istoriâ Russkoj Cerkvi*, t. IX, Sankt-Peterburg 1879.
- Miranovič Antoni, *Malavâdomaâ krynica da gistoryi Žyrovickaga manastyra*, „Beloruskij sbornik”, (2008), vyp. IV, s. 167-170.
- Mironowicz Antoni, *Jozafat Dubieniecki – Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, „Rocznik Teologiczny”, XXXIII (1991) z. 1, s. 195-215.
- Mironowicz Antoni, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białystok 2003.
- Mironowicz Antoni, *Księga cudów przed ikoną Matki Bożej Waśkowskiej dokonanych*, Białystok 2012.
- Mironowicz Antoni, *Księga cudów przed ikoną Matki Bożej w Starym Korninie dokonanych*, Białystok 1997.
- Mironowicz Antoni, *Literatura bizantyjska w Kościele prawosławnym na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI wieku*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, (2009) nr 31, s. 142-155.
- Mironowicz Antoni, *Literatura bizantyjska w Kościele prawosławnym na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI wieku*, „Търновска Книжовна Школа”, IX (2011) s. 692-704.
- Mironowicz Antoni, *Związki literackie Kijowa z monasterem supraskim w XVI wieku*, „Slavia Orientalis”, XXXVIII (1989) z. 3-4, s. 541-542.
- Mironowicz Antoni, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998.
- Morozova Nadziezda A., *Biblioteka Žirovičskogo monastyra: istoriâ knižnogo sobraniâ w: Slavânskaâ pis'mennost' Velikogo knâžestva Litovskogo: harakternye čerty i specifičeskie osobennosti*, Vil'nûs 2014, s. 169-204.
- Morozova Nadziezda A., *Izistorii biblioteki Žirovičskogo monastyra: Žirovičskie rukopisi v Biblioteke Akademii Nauk Litvy*, w: *Belarusaâkniga ŭ kantëksce susvetnaj knižnaj kul'tury*, (skład.) T.A. Dzem'ânovič, L.Ĺ. Doŭnar, T.A.Samajlûk, č. 1, Minsk 2006, s. 80-88.
- Morozova Nadziezda A., *Kirilličeskie rukopisnye knigi, hranâšiesâ v Vil'nûse: Katalog*, Vilnius 2008.
- Morozova Nadziezda A., *Neizvestnyj uniatskij knižnik Benedikt Senkevič*, w: *Novae slova ŭ gistoryi i kul'turalogii: Materyâly V Mižnarodnaga kangrësa belarusistaŭ „Novae slovaŭ belarusistycy”*, Minsk 2012, s. 65-71.
- Morozova Nadziezda A., *Predvaritel'nyj spisok rukopisej, prinadležavših biblioteke Žirovičskogo monastyra*, w: *Slavânskaâ pis'mennost' Velikogoknâžestva Litovskogo: harakternye čerty i specifičeskie osobennosti*, Vil'nûs 2014, s. 205-224.
- Nikolaj (Redutto), arhim, *O Žirovickoj čudotvornoj ikone Bożej Materi i o Žirovickoj obiteli*, „Litovskie Eparhial'nye Vedomosti”, (1863) № 3, s. 83-100.
- Orlovskij Eustachy M., *Žirovicy (Kratkoe istoričeskoe opisanie)*, „Vilenskij kalendar' na 1894 g.”, s. 217-230.

- Paevskij Lev, *Drevneeskazanie o Žirovicah i čudotvornom obraze Žirovickoj Bogomateri*, Grodna 1897.
- Paravicini Anke, Paravicini Werner, *Alexander Soltan ex Lithuania, ritum grecorum sectans. Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land 1467-1469*, w: *Zwischen Christianisierung und Europäisierung. Beiträge zu Geschichte Osteuropas in Mittelalter und Früher Neuzeit. Festschrift für Peter Nitsche zum 65. Geburtstag*, Hg. E. Klug, J. Kusber, Stuttgart 1998, s. 377-378.
- Pietkiewicz Krzysztof, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku*, Oświęcim 2014.
- Pociecha Władysław, *Gliński Michał*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław-Warszawa 1959, t. VIII/1, z. 36, s. 65-69.
- Popov Viktor V., *Yavleniye chudotvornoy ikony Bozhiyey Materi „Zhировichskaya” po pis'mennym istochnikam XVI-XVIII vv.*, „Minskiye Yeparkhial'nyye Vedomosti”, (2004) № 1, s. 59-62.
- Pucko Vasili, *Žyrovickaâ ikona Božae Maci*, „Polacak”, (1993) № 4(24), s. 3-8.
- Rusina Olga, *Misailove poslannâ Sikstu IV za Sinodal'nim spiskom*, „Ukraïns'kij arheografichnij ōričnik”, Nova seriâ, vip. 7, X (2002) s. 283-285.
- Šaviskaâ Larysa L., Labynceŭ Ūra A., *Literatura belorusov Pol'si XV-XIX vv.*, Minsk 2003.
- Skruteń Jan, *Borowik Teodozy*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. II, Kraków 1936, s. 344.
- Šmataŭ Viktor, *Žyrovickaevangelle*, w: *Vâlikae Knâstva Litoŭskae: Ėncyklapedyâ*, t. I, Minsk 2005, s. 631-632.
- Sokolov Grigori, Āroševič Alena A., *Žirovickij (Žirovičskij) v čest' Uspeniâ Presvâtoj Bogorodicy stavropigial'nyj mužskoj monastyr'*, „Pravoslavnaâ ěnciklopediâ”, t. XIX, Moskva 2008, s. 263-271.
- Soltan Aleksander L., „*Kronika žalobna*” Teodora Źychlińskiego, Poznań 1877.
- Suša Ales, *Lës kul'turnaj spadčyny grêka-katalickaj carkvyŭ Belarusi: novyâ znahodki ũ l'voŭskich zborah*, „Zdabytki: dakumental'nyâ pomnikina Belarusi”, vyp. 11, (2009) s. 88-130.
- Suša Ales, *Žyrovickaevangelle*, w: *Žyrovičy: pad svâtym pakrovam: ěncyklapedyâ, rëdkał. V.U. Vanina*, Minsk 2020, s. 50-52.
- Turilov Aleksander A., *Ūnoslavânskie pamâtniki vliterature i knižnosti Litovskoj i i Moskovskoj Rusi XV-pervoj poloviny XVI v.: paradoksy istorii i geografii kul'turnyh svâzej*, w: *Slavânskij al'manah: 2000*, Moskva 2001, s. 247-285.
- Ul'ânovs'kij Vasili Ī., *Kolekcîata arhiv ěpiskopa Pavla Dobrohotova*, Kiïv 1992.
- Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Vojtovič Petr, *Žyrovickaâ svâtynâ (K 500-letiŭ osnovaniâ Žirovickogo monastyrà i obretniâ Žirovickoj Ikony Božiej Materi)*, „Žurnal Moskovskoj Patriarii”, (1970) № 9, s. 28-37.
- Wolff Józef, *Kniaziewie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895.
- Žyrovickaâ čudotvornaâ ikona Božiej Materi i Žyrovickaâ obitel'*, 2-e izd., dop. Vil'na 1915.
- Žyrovickaâ čudotvornaâ ikona Božiej Materi i Žyrovickaâ obitel'*, Vil'na 1867.
- Žyrovickaâ čudotvornaâ ikona Božiej Materi i Žyrovickaâ obitel'*, 2-e izd., dop., Vil'na 1897.
- Žyrovickaâ čudotvornaâ ikona Božiej Materi i Žyrovickaâ obitel'*, Grodna 1907.
- Žyrovickaâ čudotvornaâ ikona Božiej Materi i Žyrovickaâ obitel'*, Suprasl' 1919.

- Žirovickaâ ikona Božiej Materi*, „Litovskie Eparhial'nye Vedomosti”, (1903) № 36-37, s. 286-288.
- Žirovickaâ svâtynâ (Po materialam mitropolita Antoniâ Mel'nikova)*, „Vestnik Belorusskogo Ėkzarhata”, (1990) № 3, s. 33-37.
- Žirovickij Svâto-Uspenskij monastyr'*, Moskva 1999.
- Žukovič Platon N., *Gistoriâ abo povest' lûdej roznyh, very godnyh, o obraze čudovnom prenasvetejšoe Devy Marii Žirovickom v povete Slonimskom*, „Izvestiâ Otdeleniâ âzykai slovesnosti imperatorskoj Akademii Nauk”, XVII (1912), kn. 2, s. 245-249.
- Žukovič Platon N., *Neizdannoe russkoe skazanie o Žirovickoj ikone Božiej materi (v svâzi s istoriej russkogo dvorânskogo roda Soltanov Žirovickih)*, „Izvestiâ Otdeleniâ âzykai slovesnosti imperatorskoj Akademii Nauk”, XVII (1912), kn. 2, s. 175-245.
- Žyrovičy: pad svâtympakrovam: ěncyklapedyâ*, rĕdkal. V.U. Vanina, Minsk 2020.

O POCZĄTKACH ŻYROWICKIEGO SANKTUARIUM

Streszczenie

Żyrowice – największe sanktuarium na Białorusi było tematem licznych publikacji i opracowań. Żyrowicki ośrodek kultowy był znany już w końcu XV stulecia na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Do cudownej ikony Matki Bożej przybywali wierni różnych wyznań (prawosławni, później unicy, rzymscy katolicy, a nawet protestanci). Szukanie pomocy i pocieszenia ścigało do Cerkwi i monasteru żyrowickiego panujących, książąt, magnatów, szlachtę, duchownych, mieszczan i chłopów. Ikona Matki Bożej była tak samo czczona w okresie przynależności państwowej tego ośrodka do Wielkiego Księstwa Litewskiego, Rzeczypospolitej, Rosji, II Rzeczypospolitej i Białorusi. To wyjątkowe miejsce, wybrane przez Najświętszą Maryję Pannę, utkwiło głęboko w świadomości religijnej wielu narodów, ale przede wszystkim wśród Białorusinów. Artykuł przedstawia najstarsze relacje o objawieniu Matki Bożej Żyrowickiej; omówiono w nim również sposób przedstawienia owego wydarzenia w różnych okresach. Autor dokonał krytycznej prezentacji znanych i nieznanych źródeł do dziejów żyrowickiego sanktuarium. W kolejnej części artykułu skoncentrował się na problematyce przynależności Żyrowic do Aleksandra Sołtana w 1470 roku i możliwości objawienia się Maryi w tym roku w jego obecności. Ten fragment opracowania stanowi polemikę z dotychczasowymi ustaleniami oraz podaje najbardziej wiarygodny opis wydarzeń związanych z objawieniem się Najświętszej Maryi Panny w wizerunku żyrowickim i z powstaniem monasteru.

Słowa kluczowe: monaster żyrowicki; ikona Matki Bożej Żyrowickiej; Wielkie Księstwo Litewskie; Aleksander Sołtan